

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Bodil Ritzén

Tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Anna Bruce

Termin för examen: Period 1 VT2022

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Teori och forskningsläge	7
1.4 Metod och material	10
1.4.1 Internationell rätt	10
1.4.2 Svensk rätt	14
1.5 Avgränsningar	15
1.6 Disposition	16
2 FUNKTIONSRÄTTSKONVENTIONEN	17
2.1 Funktionsrättskonventionens syfte	17
2.2 Ansvar för konventionsstater	18
2.3 Allmänna skyldigheter	21
2.3.1 Artikel 3 Allmänna principer i funktionsrättskonventionen	21
2.3.2 Artikel 5 Jämlikhet och icke-diskriminering	22
2.3.3 Artikel 8 Medvetandegörande	25
2.3.4 Artikel 9 Tillgänglighet	27
3 BARN MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING	28
3.1 Barns rättigheter i internationell rätt	28
3.2 Skyddet i funktionsrättskonventionen	29
3.2.1 Artikel 7 (1) Nödvändiga åtgärder	29
3.2.2 Artikel 7 (2) Principen om barnets bästa	30
3.2.3 Artikel 7 (3) Rätten att uttrycka sin åsikt	31
3.3 Skyddet i barnkonventionen	32
4 TILLGÅNG TILL RÄTTSSYSTEMET	35

4.1	Artikel 13 Tillgång till rättssystemet	35
4.2	Effektiv tillgång på lika villkor som andra	36
4.3	Processuella och åldersrelaterade anpassningar	37
4.4	Ändamålsenlig utbildning	39
5	TILLGÅNG TILL RÄTTSSYSTEMET I SVERIGE	41
5.1	Svenska utgångspunkter	41
5.1.1	Sveriges funktionshinderpolitik	41
5.1.2	Den svenska brottmålsprocessen	42
5.2	Anpassningar	43
5.2.1	Förundersökning	43
5.2.2	Förhandling vid domstol	45
5.2.3	Juridisk hjälp	46
5.3	Kunskap	48
5.3.1	Utbildning av ordinare aktörer	48
5.3.2	Bevisvärdering	49
5.3.3	Sakkunskap	52
6	AVSLUTANDE DISKUSSION	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	59
	Källor	59
	Litteratur	63
	Rättsfallsförteckning	66

Summary

Children with disabilities are at much greater risk than other children of being exposed to violence and sexual abuse. Additionally, they are not considered credible witnesses to their experiences and are at risk of not being entrusted in the legal system. The following paper examines the right to access to justice for children with disabilities and the obligation of Sweden, as a Contracting State, to ensure this access based on the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD). The paper also examines how the Swedish judicial system can be adapted to the needs of children with disabilities when exposed to crime and how it lives up to the requirements set by the CRPD.

The right to access to justice granted by CRPD must be read in conjunction with the general obligations in the Convention. This provides that children with disabilities have the right to access to justice on an equal basis with other children without discrimination. The right covers all parts of the legal process. States Parties shall take measures to enable children with disabilities to exercise their right to be heard and their views to be considered. In the legal process, States Parties shall ensure access to justice by providing procedural and age-appropriate accommodations and promoting appropriate training for all legal professionals. CRPD also underline the need to combat stereotypes, prejudice, and harmful practices and the States Parties undertake to adopt immediate, effective, and appropriate measures for this caus. That is also a part of ensuring access to justice.

Sweden has certain accommodations in the criminal process when crimes against children are investigated. Among other things, it is specially trained police and prosecutors who lead interrogations and preliminary investigations, children are entitled to free legal support, interrogations are held at specially designated locations adapted for children (Barnahus) and children do not have to participate in the main hearing if they do not want to. Yet, police officers, prosecutors, counsel for an injured party, and judges state that they have a lack of knowledge about how different disabilities affect children in criminal proceedings, what accommodations there are and what rights children with disabilities have. If knowledge of and how measures and accommodations are to be made lacks, it does not matter that the measures exist. To live up to the requirements of the CRPD, Sweden is therefore required to further promote education for professionals in line with ensuring access to the legal system. Awareness-raising measures are also needed to combat prejudices, stigmas, and harmful practices against children with disabilities and their abilities.

Sammanfattning

Barn med funktionsnedsättning löper betydligt större risk än andra barn att utsättas för våld och sexuella övergrepp. Vidare anses de i högre utsträckning inte vara trovärdiga vittnen till sina erfarenheter och riskerar att inte bli anförtrödda i rättssystemet. I det här arbetet undersöks rättigheten tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning och vilka skyldigheter Sverige som konventionsstat har att säkerställa tillgång utifrån FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen). I arbetet undersöks också hur det svenska rättssystemet kan anpassas när det är barn med funktionsnedsättning som har blivit utsatta för brott och efterlevnad av funktionsrättskonventionen.

Funktionsrättskonventionens rättighet tillgång till rättssystemet ska läsas tillsammans med de allmänna skyldigheterna i konventionen och ger att barn med funktionsnedsättning har rätt att få tillgång till rättssystemet på lika villkor som andra barn utan diskriminering. Rättigheten omfattar rättsprocessens alla delar. Konventionsstater ska säkerställa tillgång till rättssystemet genom att erbjuda processuella och åldersrelaterade anpassningar och främja ändamålsenlig utbildning för alla yrkesverksamma inom rättssystemet. Konventionsstaterna ska vidta åtgärder för att barn med funktionsnedsättning ska kunna utöva sin rättighet att få komma till tals och att deras åsikter sak beaktas. Funktionsrättskonventionen understryker att det är nödvändigt att bekämpa stereotyper, fördomar och skadliga sedvänjor. Konventionsstaterna åtar sig att vidta omedelbara, effektiva och ändamålsenliga åtgärder i detta syfte. Det är också ett led i att tillförsäkra effektiv tillgång till rättssystemet.

Sverige har vissa anpassningar när brott mot barn utreds. Bland annat är det särskilt utbildade poliser och åklagare som leder förhör respektive förundersökning, barn har rätt till kostnadsfritt juridiskt stöd, förhören hålls på barnahus och barnen behöver inte delta vid huvudförhandling om de inte vill. Ändock uppger poliser, åklagare, målsägandebiträden och domare att de har bristande kunskap om hur olika funktionsnedsättningar påverkar barn i brottmålsprocesser, vilka möjligheter till anpassning som finns och vilka rättigheter barn med funktionsnedsättning har. Om kunskap om och hur anpassningar ska göras brister spelar det ingen roll att möjligheten att göra anpassningar finns. För att leva upp till funktionsrättskonventionens krav krävs därför att Sverige ytterligare främjar utbildning för yrkesverksamma i syfte att säkerställa tillgång till rättssystemet samt medvetandegörande åtgärder i hela samhället för att bygga bort fördomar och skadliga sedvänjor.

Förord

Med det här arbetet avslutar jag mina studier på juristprogrammet vid Lunds universitet. Det är med blandad glädje och vemod som jag säger hejdå till att vara student. Åren på juristprogrammet och i Lund har varit fantastiska år och några särskilda tack är därför på sin plats. Trots att ni med största sannolikhet inte kommer läsa det här: tusen tack till alla vänner i Lund för delad lycka, tentaångest, vardagslunch och fest. Tack till Jawohl, Båk Klåbb, Dolu\$peket, JF-gänget och ett alldeles särskilt tack till Mathias.

Innan arbetet tar vid vill jag också rikta ett tack till min handledare. Tack Anna för att du visade mig att det finns roliga saker att jobba med som jurist och tack för all den tid och energi du har lagt ner på att läsa och diskutera det här arbetet med mig. Det har fått mig att känna mig tryggare och har gjort skrivandet mycket roligare.

Bodil Ritzén

Den 19 maj 2022

Lund

Förkortningar

Barnkonventionen	FN:s konvention om barnets rättigheter
Barnrättskommittén	FN:s kommitté för barnets rättigheter
Funktionsrättskonventionen	FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättningar
Funktionsrättskommittén	FN:s kommitté för rättigheter för personer med funktionsnedsättningar
FB	Föräldrabalken
RB	Rättegångsbalken
Wienkonventionen	Wienkonventionen om traktaträtten

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Alla mänskliga rättigheter ska tillförsäkras alla människor på lika villkor. Trots det finns det stora hinder i vägen för att barn med funktionsnedsättning ska tillförsäkras alla sina grundläggande mänskliga rättigheter. Med hänsyn till beroendet av vårdnadshavare, utveckling och av lag begränsad rättslig handlingskapacitet är alla barn i en sårbar situation. Särskilt kritiskt är det för barn med funktionsnedsättning som bedöms vara bland de mest stigmatiserade och marginaliserade grupperna.¹

UNICEF uppskattar att risken för barn med funktionsnedsättning att utsättas för fysiskt och sexuellt våld är tre till fyra gånger högre än för barn utan funktionsnedsättning i en internationell sammanställning.² Flera Svenska undersökningar visar att det i Sverige finns en ökad risk för barn med funktionsnedsättning att utsättas för våld, mobbing, trakasserier och sexuella övergrepp.³ Risken för utsatthet för våld bedöms vara ännu större bland barn med psykosociala eller intellektuella funktionsnedsättningar.⁴ De stora riskerna för våld mot barn med funktionsnedsättning kan grunda sig i att samhället saknar kunskap och förståelse för funktionsnedsättningar vilket leder till fördomar och intolerans mot olikheter. Förövare betraktar även barn med funktionsnedsättning som så kallade safe targets, det vill säga att förövaren kan begå brott utan risk för att bli påkommen eller fälld för det. Barn med funktionsnedsättningar anses som skyddslösa, vilket kan bero på att barnen är i en särskild beroendeställning till vuxna runt omkring dem. Beroendeförhållandet kan också leda till att barnen inte vill eller kan berätta om övergreppet. Barn kan också sakna kunskap om vilka handlingar som är att betrakta som brottsliga. Brott mot barn med funktionsnedsättning anmäls också i lägre utsträckning än andra brott.⁵

Barn med funktionsnedsättning anses dessutom sakna kompetens och förmåga att vara trovärdiga vittnen till sina liv och nekas möjlighet att delta i beslut som rör dem.⁶ Nyckeln till att få ta del av sina rättigheter är möjligheten att delta men på grund av bristande anpassning för att ge stöd till barn med

¹ FRA (2015), s. 55; UNICEF (2013), s. 41.

² UNICEF (2013), s. 41; Pinhiero (2005), s. 68.

³ Stiftelsen allmänna barnhus (2016), s. 41; Barnombudsmannen (2016), s. 101; CRPD Committee Concluding Observations on Sweden (2014), p. 15; Åklagarmyndigheten (2012), s. 30.

⁴ FRA (2015), s. 60.

⁵ FRA (2015), s. 60.

⁶ Byrne (2012), s. 420.

funktionsnedsättning att uttrycka sina åsikter blir barnen uteslagna från juridiska processer.⁷ Hinder i rättssystemet leder till att åtal läggs ned, att barnens vittnesmål åsidosätts vid bevisvärdering,⁸ och att det blir färre fällande domar.⁹ Svenska studier visar att utsagor från barn med intellektuella¹⁰ eller neuropsykiatriska funktionsnedsättningar¹¹ bedöms som mindre trovärdiga, detaljrika och sanningsenliga.¹² Studierna åskådliggör att det finns negativa förväntningar på barn med dessa funktionsnedsättningar och att det färgar uppfattningen av barnen och deras trovärdighet och tillförlitlighet, oberoende av deras prestation, vilket kan upprätthålla och förstärka de negativa stereotyperna. Om det finns en bild av att brott mot barn med funktionsnedsättning sällan leder till fällande domar kan synen på att de är safe targets ytterligare förstärkas.¹³

Resultatet av internationella och nationella rapporter om utsattheten för våld för barn med funktionsnedsättning samt att de möts av fördomar, stigma och missgynnanden var välkänt hos delegationerna som förhandlade fram FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (funktionsrättskonventionen)¹⁴. Sverige ratificerade konventionen och dess fakultativa protokoll 2008 och konventionen trädde i kraft 2009.¹⁵ Sverige har på så sätt förbundit sig att säkra de rättigheter som konventionen stadgar samt agera i enlighet med de skyldigheter som åläggs Sverige.¹⁶ Genom funktionsrättskonventionen erkänner Sverige, som konventionsstat, behovet av att ”främja och skydda de mänskliga rättigheterna för personer med funktionsnedsättningar”¹⁷ och ”ser med oro på att personer med funktionsnedsättningar möter hinder för att delta som likvärdiga samhällsmedborgare och att deras mänskliga rättigheter kränks”¹⁸. Konventionen kräver att barn med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter på lika villkor som andra barn¹⁹ och att konventionsstaterna ska säkerställa att personer med funktionsnedsättning har tillgång till rättssystemet.²⁰

⁷ Broderick (2017), s. 208.

⁸ MDAC (2015), s. 12.

⁹ Lainpelto, Isaksson & Lindblad (2016), s. 287.

¹⁰ Intellektuella funktionsnedsättningar innebär en nedsatt intellektuell och adaptiv förmåga. SPSM (2022 a).

¹¹ Neuropsykiatriska funktionsnedsättningar är ett samlingsnamn på flera olika diagnoser, bl.a. ADHD, autismspektrumtillstånd, tourettes. SPSM (2022 b).

¹² Lainpelto, Isaksson & Lindblad (2016), s. 286 f.

¹³ Lainpelto, Isaksson & Lindblad (2016), s. 286 f; Lainpelto (2014), s. 284.

¹⁴ Convention on the Rights of Persons with Disabilities and Optional Protocol, New York 13 december 2006; SÖ 2008:26.

¹⁵ Se Ds 2008:23.

¹⁶ Se avsnitt 4.

¹⁷ Preamble (i) funktionsrättskonventionen.

¹⁸ Preamble (k) funktionsrättskonventionen.

¹⁹ Artikel 7 funktionsrättskonventionen.

²⁰ Artikel 13 funktionsrättskonventionen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att utreda vilka skyldigheter Sverige som konventionsstat till funktionsrättskonventionen har att säkerställa tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning. Uppsatsen avser också att fördjupa förståelsen för hur funktionsrättskonventionens allmänna skyldigheter samspelar med och förstärker rättigheten tillgång till rättssystemet. Uppsatsen ämnar utreda hur det svenska rättssystemet anpassas när barn med funktionsnedsättning har utsatts för brott för att slutligen diskutera hur Sverige lever upp till skyldigheterna.

För att uppnå syftet kommer följande frågeställningar att besvaras:

- Vilket skydd finns för barn med funktionsnedsättning i internationell rätt?
- Vad innebär rättigheten tillgång till rättssystemet?
- Hur samspelar och förstärker de allmänna skyldigheterna rättigheten tillgång till rättssystemet?
- Hur ser det svenska rättssystemet ut och vilka anpassningar kan göras när barn med funktionsnedsättningar har utsatts för brott?

1.3 Teori och forskningsläge

Arbetet har två utgångspunkter som är relevanta för att uppnå syftet med uppsatsen. Arbetet utgår från den sociala modellens förståelse av funktionsnedsättning och att barn med funktionsnedsättning har mänskliga rättigheter. För att förstå den kontext som rättigheterna för barn med funktionsnedsättning har vuxit fram ur är det relevant att se på den teorin som de vilar på.

Det finns flera gemensamma teman i den traditionella förståelsen av barn och personer med funktionsnedsättning. Inom en traditionell förståelse av barn och barndom har barn betraktats som passiva och inkompetenta med avsaknad av de kapaciteter, förmågor och den makt som följer med vuxenlivet.²¹ Personer med funktionsnedsättning har förminskats till att vara oförmögna att delta i samhället. Begränsningar i personer med funktionsnedsättningar liv och rättigheter har motiverats av paternalism, påstådda folkhälso- och säkerhetsproblem eller förmodad inkompetens att delta i olika sammanhang.²² Såväl barn som vuxna med funktionsnedsättning

²¹ Byrne (2012), s. 421.

²² Broderick (2015), s. 23.

har betraktats som beroende av andra och berövade handlingskapacitet till dess att de har ”växt upp” eller blivit ”botade”.²³

Den här synen på personer med funktionsnedsättning uttrycks i den nu förlegade *medicinska modellen*, även kallat rehabiliteringsmodellen. Inom den medicinska modellen betraktas funktionsnedsättning som en medicinsk omständighet, som något avvikande från det normala. Modellen ger att det är funktionsnedsättningen som utgör hindret och att det är personen som ska förändras och bli ”så normal som möjligt” för att uppnå social integration.²⁴ Under 1960–1970 talet började modellen starkt ifrågasättas av organisationer av personer med funktionsnedsättningar.²⁵

Ur detta motstånd utvecklades den *sociala modellen*. Den sociala modellen ska förstås som en modell som innefattar en bred teori. Inom ramen för teorin betraktas funktionsnedsättningar som en del av den mänsklig variationen och mångfalden, inte som något avvikande från samhällets uppfattning om vad som är normalt. Modellen har en grundläggande positiv syn på att leva med en funktionsnedsättning och ser att funktionshinder orsakas av samhällets förtryckande strukturer. Hindret är inte de fysiska eller psykiska omständigheter hos enskilda personer utan uppkommer i mötet med ett samhälle som inte är utformat för alla att delta på lika villkor. På så sätt ser den sociala modellen att det inte är personer med funktionsnedsättningar som behöver anpassas utan att samhället ska förändras för att möjliggöra lika deltagande för alla och skapa ett aktivt deltagande.²⁶ Ryggraden i den sociala modellen är jämlikhet och lika möjligheter att ta del av samhället på ett valfritt, delaktigt och självständigt sett.²⁷ Sociala och juridiska förändringar ska genomföras för att eliminera sociala hinder parallellt med förändringar i design och konstruktion. Samhället måste se till så att personer med funktionsnedsättningar beaktas vid utveckling av samhället.²⁸

Den sociala modellen utvecklar hur man ska förstå lika villkor och lika möjligheter i förhållande till diskriminering. Om man utgår från att formell rättvisa, att alla ges samma stöd, är tillräckligt för att skapa faktisk jämlikhet och lika villkor kommer person med funktionsnedsättning inte nå lika långt eller få tillgång till alla sina rättigheter. För att på riktigt skapa jämlikhet och lika villkor krävs det att samhället anpassas och erbjuder särskilt stöd till de

²³ Byrne (2012), s. 421.

²⁴ Bariffi (2018), s. 232 f.; Kayess, French (2008), s. 5.

²⁵ Bariffi (2018), s. 232-233.

²⁶ Bruce (2014), s. 47; Kayess & French (2008), s. 6.

²⁷ Broderick (2015), s. 23; Bruce (2014), s. 66.

²⁸ Bariffi (2018), s. 234.

som behöver det. Om anpassningar inte görs eller stöd inte ges utifrån personens förutsättningar är det diskriminering enligt den sociala modellen.²⁹

Under förhandlingarna och arbetet med att ta fram funktionsrättskonventionen utgjorde den sociala modellen det dominerande tankesättet. FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter har sagt att funktionsrättskonventionen fastställer det paradigmskifte i attityder som den sociala modellen kräver samt att funktionsrättskonventionen avvisar synen på att personer med funktionsnedsättning enbart är föremål för vålgörenhet, medicinsk behandling och socialt skydd. I stället är personer med funktionsnedsättningar mänskliga rättighetsbärare med förmåga att göra anspråk på sina rättigheter som likvärdiga samhällsmedlemmar.³⁰ Funktionsrättskonventionen översätter personer med funktionsnedsättningar unika behov till mänskliga rättigheter och motsvarande skyldigheter för staterna i syfte skapa faktiskt och likvärdigt deltagande i samhällsgemenskapen³¹ och garanterar alla mänskliga rättigheter till personer med funktionsnedsättningar, inte bara rättigheter som bra sjukvård och inkluderande utbildning.³² Konventionen tar också särskilt fasta på skyldigheten att medvetandegörande situationen för personer med funktionsnedsättning och krav på utbildning för yrkesverksamma för att bygga bort stigma och fördomar som hindrar den sociala modellens fulla genomslag. Av dessa anledningar utgår den här uppsatsen från den sociala modellen i tolkning och förståelse av funktionsrättskonventionen och rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

När Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter³³ (nedan barnkonventionen) trädde i kraft 1990 utgjorde den ett stort framsteg och en stor bedrift för mänskliga rättigheter. Genom barnkonventionen placeras barn i centrum och erkänns som subjekt för rättigheter och inte bara som mottagare av skydd och stöd från omvärlden.³⁴ Barnkonventionens syn på barn har fått ett starkt fäste, men diskussionen om rättigheter för barn med funktionsnedsättningar har inte följt utvecklingen som skett för andra barn, och inte heller den rättighetsutveckling som skett för vuxna med funktionsnedsättning. I stället har ett fortsatt fokus funnits på att barnen ska få hjälp för att uppnå "normalitet".³⁵ Det är därför relevant att understryka att uppsatsen utgår från att barn med funktionsnedsättning är rättighetsbärare och

²⁹ Kayess & French (2008), s. 8.

³⁰ Arbour (2006).

³¹ Nifosi-Sutton (2017), s. 43.

³² Flóvenz (2009), s. 258 f.

³³ Convention on the right of the Child, New York den 20 november 1989, SÖ 1990:20.

³⁴ Jfr. Lord (2017), s. 3.

³⁵ Byrne (2012), s. 422.

att det är deras rätt att göra anspråk på de mänskliga rättigheterna som kommer presenteras och diskuteras nedan.

Idag finns det mycket skrivet om den sociala modellen, om personer med funktionsnedsättning och deras rättigheter. Dock finns det lite skrivet om kraven på att förebygga fördomar och stigma genom medvetandegörande och utbildning. Det börjar också komma mer forskning på barns rättigheter och barns situation skild från familjerättigheten där frågor om barn traditionellt har hanterats. Om rättigheter för barn med funktionsnedsättning är forskningen däremot mycket mer begränsad. Den juridiska litteratur som finns handlar näst intill uteslutande om rätten till utbildning och utformningen av utbildning för barn med olika funktionsnedsättningar. Det som finns skrivet om tillgång till rättssystemet för barn kommer främst från organisationer som arbetar med barns rättigheter. Dessa fokuserar i huvudsak på att utreda brister och problem i olika länder och har därför inte ett så tydligt juridiskt fokus på mänskliga rättigheter.

Det här arbetet avser därför att bidra till att fylla de utrymmen där det inte finns så mycket annat skrivet. Arbetet vill sätta barn med funktionsnedsättningar i ett juridiskt mänskliga rättigheter-sammanhang och dra kopplingar mellan barnrätt och funktionsrätt, och mellan fördomar och tillgång till rättssystemet på sätt som det inte tidigare skrivits mycket om.

1.4 Metod och material

Det är den internationella rätten som sätter ramen för vad som ska undersökas i svensk lag och praktik. Det är därför nödvändigt att under arbetets gång först utreda vilka skyldigheter en konventionsstat till funktionsrättskonventionen har för att tillförsäkra tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning och sen utreda det svenska rättssystemet.

Att arbeta med de internationella konventionerna skiljer sig från att arbeta med frågor inom svensk rättsordning och vice versa. Det gör att arbetets metod till viss del har skiljt sig mellan de två olika delarna. Nedan presenteras därför den metod och det material som är relevant för arbetet med internationell rätt och därefter med svensk rätt.

1.4.1 Internationell rätt

Den här uppsatsen utgår från rättigheterna som stadgas i internationella konventioner, först och främst funktionsrättskonventionen. Eftersom barn med funktionsnedsättningar är i fokus för arbetet är också barnkonventionens

rättigheter relevanta. Dessutom fastställer funktionsrättskonventionens preambel att konventionsstaterna erinras om de förpliktelser som staterna är skyldiga att följa enligt barnkonventionen.³⁶

Av artikel 50 funktionsrättskonventionen framgår det att konventionens arabiska, engelska, franska, kinesiska, ryska och spanska texter är lika giltiga. Det är konventionens officiella språk. Det samma gäller för barnkonventionen, se artikel 54. I arbetet med funktionsrättskonventionen används därför de engelska versionerna. Det är dock de svenska officiella översättningarnas begrepp, uttryck och formuleringar som används eftersom arbetet är på svenska.

För att redogöra för vad de internationella konventionerna formulerar för skyldigheter för konventionsstaterna sker tolkning av konventionerna i enlighet med tolkningsreglerna i Wienkonventionen om traktaträtts (Wienkonventionen)³⁷ artiklar 31–33. Artikel 31 presenterar de primära tolkningsmedlen: a) konventionellt språkbruk, b) sammanhanget och c) traktatets ändamål och syfte. Artikel 32 presenterar i sin tur de supplementära tolkningsmedlen, vilka bland annat är förarbeten till traktatet och omständigheterna vid traktatets ingående. Betydelsen av en konventionstext bestäms av intentionerna hos konventionens samtliga parter så målet med tolkningen är att klargöra vad parterna till vad konventionen gemensamt menat att innehållet ska vara.³⁸

Vilka rättskällor som ska användas vid tolkningen av innehåll i internationella konventioner framgår av artikel 38 i stadgan för den Internationella domstolen. Artikeln är egentligen en förteckning över vilka rättskällor som ska användas av den internationella domstolen men har fått status som en förteckning av vilka rättskällor som används inom internationell rätt. De primära källorna är internationella överenskommelser, internationell sedvänja godtagen som gällande rätt och allmänna rättsgrundsatser. De sekundära rättskällorna är rättspraxis och doktrin.³⁹ Preambeln till konventionen ger förtydliganden om vilket sammanhang som konventionens artiklar ska tolkas i. Bland annat åberopar konventionsstaterna i preambel (d) funktionsrättskonventionen FN:s andra konventioner med mänskliga rättigheter. Det innebär att funktionsrättskonventionen ska tolkas som en del av det stora nätverket av mänskliga rättigheter som erkänns alla människor. Andra konventioner om mänskliga rättigheter som rör samma rättsområde

³⁶ Preambel (r) funktionsrättskonventionen.

³⁷ Vienna Convention on the Law of the Treaties, Wien 23 maj 1969, SÖ 1975:1.

³⁸ Linderfalk (2020), s. 96 f.

³⁹ Jfr. Prop. 2017/18:186, s. 83 f.

kan även användas som supplementära tolkningsmedel enligt artikel 32 Wienkonventionen.⁴⁰

En konventions olika delar används tillsammans för att förstå innehållet i varje rättighetsartikel. Det är därför relevant att förstå uppbyggnaden av funktionsrättskonventionen. Den inleds med en preambel och två artiklar för tolkning av konventionen (artikel 1 och 2). Därefter presenteras de allmänna skyldigheterna (artiklarna 3 till 9) och efter det de materiella rättigheterna (artiklarna 10–30). Konventionen har också bestämmelser om genomförande- och övervakningsprocesser (artiklarna 31–40) samt regler som styr konventionens funktion såsom hur stater blir part och när den kommer att träda i kraft (artiklarna 41–50). Arbetet med uppsatsen tar därför avstamp i att förstå artiklarna 1–9 för att med hjälp av dessa kunna få en full förståelse för rätten till tillgång till rättssystemet i artikel 13. Löpande genom arbetet är det nödvändigt att återvända till artiklarna 1–9. Artiklarna används för den kontextuella tolkningen av artikel 13, alltså ger det sammanhang inom vilket rätten till tillgång till rättssystemet ska förstås.

För att tillse efterlevnaden av funktionsrättskonventionen finns kommittén för rättigheter för personer med funktionsnedsättning (nedan funktionsrättskommittén, eng: *CRPD Committee*).⁴¹ Material från kommittén används i arbetet vilket gör det relevant att presentera den närmre. Funktionsrättskommittén har befogenheten att upprätta allmänna kommentarer (eng: *general comment* eller *general recommendation*). Allmänna kommentarer fokuserar på heltäckande tolkningar av materiella bestämmelser.⁴² Kommittén granskar också konventionsstaternas efterlevnad av konventionen utifrån de rapporter som lämnas till kommittén. Kommittén ger därefter förslag och landspecifika rekommendationer som de finner lämpliga i sammanfattande slutsatser (eng: *concluding observations*).⁴³ Konventionsstater som ratificerat det fakultativa protokollet till funktionsrättskonventionen har också erkänt kommittén som behörig att ta emot och pröva enskilda mål. Enskilda eller grupper av enskilda inom en konventionsstat till protokollets jurisdiktion kan vända sig till funktionsrättskommittén om de menar att konventionsstaten har kränkt någon av konventionens rättigheter.⁴⁴ Genom barnkonventionen finns en

⁴⁰ Jfr. Prop. 2017/18:186, s. 83 f.

⁴¹ Se Artikel 34 funktionsrättskonventionen om kommitténs tillsättning och medlemmar. Artiklarna 35–39 funktionsrättskonventionen om kommitténs uppdrag och uppgifter.

⁴² Se artikel 39 funktionsrättskonventionen.

⁴³ Artikel 35–36 funktionsrättskonventionen.

⁴⁴ Artikel 1–2 Fakultativt protokoll till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning.

motsvarande kommitté, kommittén för barnets rättigheter (fortsättningsvis barnrättskommittén, eng: *CRC Committee*) som har samma befogenheter.⁴⁵

Allmänna kommentarer och sammanfattande slutsatser har inte folkrättslig status som rättskällor och är inte juridiskt bindande. Samtidigt är all praxis hänförlig till konventionen vägledande vid tolkning av konventionens innehåll i enlighet med tolkningsregeln i artikel 31 (3 b) Wienkonventionen och uttalanden från FN-kommittéer har fått relativt stark ställning som tolkningsmedel i nationella och internationella domstolar.⁴⁶ Till tolkning och utökad förståelse för innehållet i de olika artiklarna i funktionsrättskonventionen och barnkonventionen används i det här arbetet därför flera av kommittéernas allmänna kommentarer. Det finns ännu inga allmänna kommentarer från funktionsrättskommittén om barn med funktionsnedsättnings rättigheter eller om rätten till tillgång till rättssystemet. I tolkningen av dessa artiklar kommer därför även rekommendationer och sammanfattande slutsatser till olika stater till användning. Även om kommittén riktar sig till en viss stat finns generella uttalanden om hur staterna ska förstå artiklar och vad kommittén anses krävas för att uppfylla skyldigheterna som stadgas. Dessa uttalanden kan användas till tolkningen av artikeln i stort.

FN-staterna har antagit tio internationella principer och riktlinjer⁴⁷ för tillgång till rättssystemet. De ska användas som stöd för konventionsstaterna och andra aktörer i arbetet med att utveckla, designa och skapa rättssystem som tillhandahåller tillgång på lika villkor för alla personer med funktionsnedsättningar oavsett vilken roll de innehar i processen.⁴⁸ I sina sammanfattande slutsatser till stater från 2021 har funktionsrättskommittén hänvisat till principerna och riktlinjerna.⁴⁹ I arbetet med förståelse för tillgång till rättssystemet, men även i förståelsen av andra artiklar i förhållande till rättssystemet, används dessa.

För att få, och ge, en ökad förståelse för artiklarnas innehåll används kommentarer till funktionsrättskonventionen utgivna av Oxford och Springer i arbetet. Kommentarer är skrivna av forskare på funktionsrättens område och refereras till löpande. Kommentarer refererar också vidare till annan

⁴⁵ Artikel 44–46 barnkonventionen samt *Optional Protocol of the Convention on the Right of the Child on a Communication Procedure*. Motsvarande kommittéer finns även för de andra av FN:s grundläggande mänskliga rättigheter traktat.

⁴⁶ Jfr. prop. 2017/18:186 s. 84.

⁴⁷ *International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities*, 2020.

⁴⁸ United Nations Human Rights Special Proceedings (2020) s. 6.

⁴⁹ Se CRPD Committee, Concluding Observations on France (2021); CRPD Committee Concluding Observations on Estonia (2021).

litteratur på området som används i uppsatsen. Doktrin från olika juridiska forskare på området är till stor hjälp i arbetet eftersom det ger en djupare diskussion om funktionsrättskonventionen och rätten till tillgång till rättssystemet.

1.4.2 Svensk rätt

Det första steget i arbetet med den svenska delen består av att undersöka svenska förhållanden för att därefter diskutera i vilken utsträckning de lever upp till kraven som ställs på Sverige. För att undersöka de svenska förhållanden är det naturligt i ett juridiskt arbete att utgå från gällande rätt. Så även i detta arbete. Sveriges rättssystem och möjliga anpassningar undersöks därför utifrån lagtext.

Lagtexten kan dock inte svara på hur det ser ut i praktiken. Inte heller förarbeten som är nästa steg i rättskällehierarkin är till större hjälp eftersom de inte reflekterar över situationen idag, utan hur det var innan lagarna kom till. För att undersöka hur det ser ut i Sverige i praktiken behöver arbetets kompletteras med andra källor. Det hade varit bra för arbetet att genomföra en empirisk studie av brottmålsprocesser där barn med funktionsnedsättning har blivit utsatta för brott eller göra en stor studie av tingsrättsdomar för att undersöka hur domstolar bedömer eller hur många domar som blir fällande. På grund av arbetets begränsade omfång får i stället handböcker, vägledningar och utvärderingar från aktörer i rättsprocessen användas. Polismyndigheten, Åklagarmyndigheten, Sveriges Domstolar och Brottsoffermyndigheten är exempel på myndigheter vars skrifter är till nytta för att förstå vilket stöd för enskilda som finns att tillgå och hur anpassningar görs i verksamheterna.

En annan källa som kan ge förståelse för hur det fungerar i praktiken är rapporter från civilsamhällets organisationer och utlåtanden från funktionsrättskommittén. De flesta av dessa har ett mer kritiskt förhållningssätt till Sveriges arbete och ger en bild av verkligheten på ett sätt som lagtext inte gör vilket är till nytta i arbetet med att undersöka hur Sverige lever upp till kraven som ställs av funktionsrättskonventionen.

Regeringen lämnade sin första rapport till funktionsrättskommittén 2011 för att granskas. Kommitténs sammanfattande slutsatser om Sverige presenterades 2014.⁵⁰ Nästa granskning av Sverige är närstående och Sverige lämnade sin senaste rapport till kommittén 2019. I samband med det lämnade

⁵⁰ CRPD Committee (2014), Concluding observations on the Initial report of Sweden, CRPD/C/SWE/CO/1.

också organisationer en rapport⁵¹ som utvärderar Sveriges efterlevnad av funktionsrättskonventionen artikel för artikel samt lämnar rekommendationer. Rapporterna är till stor hjälp för en första inblick i utredningen av Sveriges efterlevnad av funktionsrättskonventionen.

Doktrin används även i förhållande till den svenska rätten i arbetet. Några forskare som har skrivit om barn med funktionsnedsättningar i brottmålsprocesser och vars forskning används i arbetet är artiklar från Katrin Lainpelto, docent och universitetslektor vid Stockholms universitet som forskar särskilt på straffprocessuella och bevisrättsliga frågor samt Ann-Christin Cederborg, professor som forskar bland annat på brott mot barn och unga.

1.5 Avgränsningar

Arbetet har alltså ett tydligt fokus på barn med funktionsnedsättning och tillgång till rättssystemet. För att ordentligt undersöka deras situation i en mänskliga rättigheter kontext och med hänsyn till uppsatsens begränsade omfattning behöver följande avgränsningar göras.

Uppsatsen har inte särskilt fokus på förutsättningar och hinder utifrån genus. Det gör att arbetet inte går in på artikel 6 funktionsrättskonventionen som särskilt fokuserar på situationen för flickor och kvinnor med funktionsnedsättningar.

Vidare går uppsatsen inte in på varje del av de allmänna skyldigheterna i artiklarna 3–9 utan enbart de som är relevanta för förståelsen av rätten till tillgång till rättssystemet.

Uppsatsen avgränsar bort alla andra materiella rättigheter i funktionsrättskonventionen än artikel 13 Tillgång till rättssystemet. Även om en ingång till arbetet och intresse för ämnet har varit barn med funktionsnedsättnings särskilda risk att utsättas för våld eller övergrepp kommer arbetet inte fokusera ytterligare på just våld eller övergrepp. Arbetet går därför inte in på förbudet mot våld som stadgas i funktionsrättskonventionen och barnkonventionen.

Inte heller nationella lagrum om olika typer av brott behandlas. Även om det skulle vara intressant att gå djupare in på andra straffrättsliga frågor som

⁵¹ Funktionsrätt Sverige (2019), *Rätt till Rättigheter?*. 110 organisationer har hittills ställt sig bakom rapporten.

mörkertal, analys av vittnesmål, teorier om brottsförebyggande åtgärder eller avvägningar inom den straffrättsliga processen kommer det inte göras. Arbetet är inriktat på bestämmelser om mänskliga rättigheter och har inte utrymme att ta upp allt för mycket straffrättsliga frågor.

Barn med funktionsnedsättningar kan vara involverade i flera andra rättsprocesser än den straffrättsliga. Det här arbetet fokuserar just på rättsprocesser där barn har blivit utsatta för brott och har en roll som målsägande. Därför behandlas inga av de andra rättsprocesserna.

Det är relevant att i den större debatten diskutera om det är skadligt eller inte för barn att delta i rättsprocesser eftersom barnet som blivit utsatt behöver i rättsprocessen återuppleva det brott de har blivit utsatta för. Med hänsyn till möjligheten till upprättelse för det brott de utsatts för, rätten att komma till tals och att det svenska rättssystemet är utformat på ett sätt där målsäganden är part i målet kommer det här arbetet inte ytterligare diskutera om det är mer skadligt för barn att delta än inte. Utgångspunkten blir därför att det är förenligt med barnets bästa att få vara en del av rättsprocesser och att barn med funktionsnedsättningar som har blivit utsatta för brott ska delta i den efterföljande rättsprocessen.

1.6 Disposition

Arbetets vidare disposition ser ut som följande. Kapitel två presenterar funktionsrättskonventionen och dess syfte, de allmänna åtagandena för konventionsstaterna i artikel 4 och de allmänna skyldigheterna i artiklarna 1–9 som är relevanta för den kontextuella tolkningen i enlighet med arbetets syfte. Kapitel tre går in på de särskilda regleringarna för barn med funktionsnedsättningar. Kapitel fyra fokuserar helt och hållet på rätten till tillgång till rättssystemet och de olika delarna av både rättigheten för barn med funktionsnedsättningar och skyldigheter för konventionsstater. Kapitel två, tre och fyra hanterar alltså den internationella rätten och vilka rättigheter individer har och motsvarande skyldigheter för konventionsstaterna. Hur tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättningar ser ut i Sverige presenteras i kapitel fem. Kapitel sex diskuterar hur Sverige lever upp till de krav som Sverige har som konventionsstat samt arbetets avslutande reflektioner.

2 Funktionsrättskonventionen

Avsnitt 2.1 presenteras funktionsrättskonventionens syfte och knyter an till teorin som ligger till grund för konventionen. I avsnitt 2.2 presenteras vad konventionsstaterna har för allmänna åtaganden och hur man ska förstå staternas skyldigheter enligt konventionen. I avsnittet 2.3 med underavsnitt går arbetet djupare in på några av de allmänna skyldigheterna som är relevanta för att skapa en heltäckande förståelse för rätten till tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättningar.

2.1 Funktionsrättskonventionens syfte

Funktionsrättskonventionens artikel 1 stadgar konventionens syfte som är att ”främja, skydda och säkerställa det fulla och lika åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning och att främja respekten för deras inneboende värde”. I konventionens preambel (a) åberopas principen i FN:s stadga som erkänner det inneboende värdet och värdigheten hos alla människor samt deras lika och obestridliga rättigheter som grundvalen för frihet, rättvisa och fred i världen. Genom preambel (c) bekräftar konventionsstaterna att mänskliga rättigheter och grundläggande friheter är universella, odelbara och inbördes beroende av och relaterade till varandra samt att de behöver garanteras personer med funktionsnedsättning utan diskriminering. Diskriminering av en person på grund av funktionsnedsättning är en kränkning av det inneboende värdet och värdigheten hos varje människa, se preambel (h).

Av artikel 1(2) framgår det att *personer med funktionsnedsättning* avser bland annat personer med varaktiga fysiska, psykiska, intellektuella eller sensoriska funktionsnedsättningar. I preambel stadgas att konventionsstaterna erkänner mångfalden hos personer med funktionsnedsättning och grundläggande i konventionen är att personer med funktionsnedsättning inte är en homogen grupp, (i). Det framgår att konventionsstaterna erkänner att begreppen ”funktionsnedsättning” och ”funktionshinder” är begrepp under utveckling. Funktionshinder uppkommer genom ett samspel mellan att en person har en funktionsnedsättning och barriärer i samhället och att barriärerna i sin tur kan vara i attityd eller i miljö och motverkar personers fulla och verkliga möjlighet att delta i samhället på lika villkor som andra, preambel (e). Det centrala är alltså att det är samspelet – inte funktionsnedsättningen i sig – som utgör hindret.⁵² Funktionsrättskonventionen etablerar därför den sociala

⁵² Bruce (2014), s. 246.

modellen och kräver att det är samhället och samhällsgemenskapen som ska anpassas för att garantera rättigheter, inte personen som ska förändras.

2.2 Ansvar för konventionsstater

Syftet med mänskliga rättighetskonventioner är att uppnå förändring och ansvariga för denna förändring är konventionsstaterna. Det krävs därför att staterna agerar för att förändringen ska ske.⁵³ Konventionsstater är bundna av konventioner enligt artikel 26 Wienkonventionen, *pacta sunt servanda*. Alla konventionsstater bär ansvaret för att de mänskliga rättigheterna implementeras i deras nationella rättsordningar och är i första hand ansvariga för att statens företrädare agerar i enlighet med de internationella åtagandena, men har även ett visst ansvar för privata aktörer.⁵⁴

Internationell lagstiftning om mänskliga rättigheter skapar ett anspråk, alltså ger den enskilda en plattform varifrån rättigheter kan utkrävas för att kunna delta i samhällsgemenskapen. På så sätt uppkommer skyldigheter för konventionsstaterna. Anspråket och skyldigheten innebär två sidor av samma mynt.⁵⁵ I en och samma artikel i funktionsrättskonventionen kan både anspråket och skyldigheten finnas. I fall där anspråket är tydligt uttryckt kan motsvarande skyldighet fastställas genom att analysera vad som krävs för att rättigheten ska realiseras. Om det i stället är skyldigheten som är tydligt uttryckt så återfinns anspråket för den enskilda i det värde som skapas för individen genom åtagandet.⁵⁶ I rättighetsartiklar kan skyldigheter som konventionsstaterna har kommit till uttryck genom att staterna åläggs att vidta en åtgärd eller genom att staterna ska uppnå ett särskilt tillstånd. I vissa fall specificeras vilken eller vilka åtgärder som ska vidtas. Skyldighetens konturer avgörs av hur detaljerat ett visst tillstånd är beskrivet och kan vara formulerat som en positiv skyldighet när artikeln anger vilket tillstånd som ska uppnås eller vad en konventionsstat måste göra, eller som en negativ skyldighet där artikeln i stället anger vad som är oförenligt med funktionsrättskonventionen eller vad staterna inte får göra.⁵⁷

De rättigheter och skyldigheter som stadgas av funktionsrättskonventionen återfinns i flera andra mänskliga rättighetskonventioner. Att stater har ratificerat andra konventioner och infört rättigheterna från dessa i sina nationella rättssystem innebär inte att de automatiskt uppfyller de

⁵³ Bruce (2021), s. 556.

⁵⁴ Nilsson (2020), s. 178 f.

⁵⁵ Bruce (2021), s. 556.

⁵⁶ Bruce (2021), s. 556.

⁵⁷ Bruce (2021), s. 556.

skyldigheter som funktionsrättskonventionen ålägger. Konventionsstaterna måste utvärdera sina garantier för mänskliga rättigheter utifrån perspektivet att de ska åtnjutas av personer med olika funktionsnedsättningar och de särskilda situationer som personerna är i för att veta om rättigheten också uppfyller funktionsrättskonventionens krav.⁵⁸

Vilka skyldigheter konventionsstaterna har och hur staten ska agera för att skapa förändringen som krävs finns både i de specifika rättighetsartiklarna och i en artikel med konventionsstaternas allmänna åtaganden: artikel 4. Av kappan till artikel 4 framgår det att konventionsstaterna åtar sig att ”säkerställa och främja fullt förverkligande av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter för alla personer med funktionsnedsättning utan diskriminering av något slag på grund av funktionsnedsättning”. Därefter fastställer artikeln nio förtydligande av vilka åtgärder som faller inom staternas ansvar.

Konventionsstaterna åläggs att vidta alla ändamålsenliga lagstiftande, administrativa och andra åtgärder för att implementera konventionen samt avskaffa eller ändra befintliga lagar, regler, sedvänjor eller praxis som verkar diskriminerande mot personer med funktionsnedsättning, artikel 4 (1a–b). Vidare åläggs konventionsstaterna att vidta ett inkluderande sätt för att skydda och lyfta rättigheter för personer med funktionsnedsättning, säkerställa att myndigheter och offentliga institutioner handlar i enlighet med konventionen samt avhålla sig från att bryta mot konventionen, artikel 4 (1c–d).

Staterna skyldigheter går utöver lagstiftning och antaganden av regelverk som motverkar diskriminering eller liknande åtgärder.⁵⁹ Konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att avskaffa diskriminering på grund av funktionsnedsättning från alla personers, organisationers och enskilda företags sida, artikel 4 (1e). I samtliga skyldigheter kan man ta fasta på att åtgärderna ska vara *ändamålsenliga*. Det innebär att de styrmedel och åtgärder som vidtas faktiskt kan säkerställa rättigheternas genomförande.⁶⁰

Staterna ska delta i forskning och utveckling av universellt utformade produkter, tjänster och teknologier, artikel 4 (1f). *Universellt utformade* innebär enligt definitionen i artikel 2 ”sådan utformning av produkter,

⁵⁸ Flóvenz (2009), s. 268 f.

⁵⁹ Lord & Stein (2008), s. 458. Det finns flera olika sätt att implementera internationella konventioner, att anpassa lagstiftning är en av dem. Om hur Sverige arbetar med internationella konventioner se avsnitt 4.

⁶⁰ Bruce (2021), s. 558.

miljöer, program och tjänster att de ska kunna användas av alla i största möjliga utsträckning utan behov av anpassning eller specialutformning.”

Staterna ska tillhandahålla tillgänglig information om assisterande teknologi till personer, artikel 4 (1h). Staterna ska också främja utbildning om de rättigheter som erkänns av konventionen för specialister och personal som arbetar med personer med funktionsnedsättning så att de bättre ska kunna ge det stöd och den service som rättigheten kräver, artikel 4 (1i). I arbetet med utveckling och implementeringen av konventionen i nationell lagstiftning och i olika program ska konventionsstaterna konsultera och involvera personer med funktionsnedsättning, artikel 4 (3).

Det finns en viss frihet för staterna att välja vilka medel som ska användas för att uppnå de rättigheter som konventionen kräver, men det är i förlängningen det faktiska resultatet som avgör om en konventionsstat lever upp till kraven i funktionsrättskonventionen eller inte.⁶¹ Detta med hänsyn till att specifika artiklar kan ha krav på vilka åtgärder som ska vidtas för att skyldigheten ska anses uppfylld.

För implementering av konventionen finns omedelbara respektive progressiva förpliktelser. Av artikel 4 (2) framgår det att ”med hänsyn till ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter åtar sig varje konventionsstat att vidta åtgärder och till fullo utnyttja sina tillgängliga resurser [...] för att trygga att rättigheterna gradvis förverkligas i sin helhet, utan att det ska inkräkta på de åtaganden i denna konvention som är omedelbart tillämpliga enligt internationell rätt.” Enligt en äldre tolkning av internationella mänskliga rättigheter kan rättigheter delas upp i två kategorier: medborgerliga och politiska å ena sidan, ekonomiska, sociala och kulturella å andra sidan.⁶² Genom tidigare internationell rätt är medborgerliga och politiska rättigheter omedelbara.⁶³ Med denna utgångspunkt kan artikel 4 (2) förstås som att konventionsstaterna förpliktigas att omedelbart förverkliga de medborgerliga och politiska rättigheterna medan de har utrymme att progressivt förverkliga de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna. Denna uppdelning har dock luckrats upp och ifrågasatts av forskningen med hänsyn till hur sammankopplade de olika rättigheterna är⁶⁴ och under förhandlingarna vid funktionsrättskonventionens upprättande fanns svårigheter med att kategorisera rättigheterna i konventionen.⁶⁵

⁶¹ Bruce (2021), s. 558.

⁶² Flóvenz (2009), s. 260 f; se Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter och Internationella konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.

⁶³ Nilsson (2020), s. 178 f; se artikel 2 Internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter.

⁶⁴ Flóvenz (2009), s. 260 f.; Nilsson (2020), 178 f.

⁶⁵ Flóvenz (2009), s. 265.

Under förhandlingarna konstaterades att aspekter av ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter har ansetts ge upphov till omedelbara skyldigheter. Trots att konventionen tillåter progressivt förverkligande av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna som garanteras i konventionen så finns det skyldigheter som är omedelbara.⁶⁶ Det framgår därför inte tydligare än så här om artikel 4 (2) kräver omedelbart förverkligande av medborgerliga och politiska rättigheter eller också aspekter av de ekonomiska, sociala och kulturella. Med hänsyn till hur artikel 4 är formulerad och staternas positioner i förhandlingen av funktionsrättskonventionen är den rimligaste tolkningen att även vissa aspekter av de ekonomiska, sociala och kulturella rättigheterna ska säkerställas omgående.⁶⁷

2.3 Allmänna skyldigheter

2.3.1 Artikel 3 Allmänna principer i funktionsrättskonventionen

Funktionsrättskonventionen erkänner åtta principer som allmänna principer. Dessa är

- a) Respekt för inneboende värde, individuellt självbestämmande, innefattande frihet att göra egna val samt enskilda personers oberoende,
- b) Icke-diskriminering,
- c) Fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering i samhället,
- d) Respekt för olikheter och acceptering av personer med funktionsnedsättning som en del av den mänskliga mångfalden och mänskligheten,
- e) Lika möjligheter,
- f) Tillgänglighet,
- g) Jämställdhet mellan kvinnor och män, och
- h) Respekt för den fortlöpande utvecklingen av förmågor hos barn med funktionsnedsättning och respekt för funktionsnedsatta barn att bevara sin identitet

Principerna tar fasta på att motverka de typer av hinder som särskilt drabbar personer med funktionsnedsättning. Principerna är centrala för att förstå vad rättigheterna i funktionsrättskonventionen innebär samt är nära

⁶⁶ Flóvenz (2009), s. 267.

⁶⁷ Bruce (2021), s. 567.

sammankopplade med varandra och till alla andra bestämmelser i konventionen.⁶⁸

De åtta allmänna principerna ska ge vägledning till konventionsstaterna i tolkningen av konventionens materiella rättigheter och skyldigheter för att uppnå syftet med konventionen.⁶⁹ De allmänna principerna är grundläggande för all implementering av konventionen i nationell rätt. Principerna ska också ses som ett filter genom vilket staterna bedömer om nationell lag överensstämmer med konventionen.⁷⁰ Under arbetet med konventionens tillkomst ansåg flera delegationer att principerna ska vara bindande och inte bara fungera som riktlinjer.⁷¹

2.3.2 Artikel 5 Jämlikhet och icke-diskriminering

Principen om icke-diskriminering är, tillsammans med principen om likhet inför lagen och lika behandling, en grundläggande och väletablerad princip inom mänskliga rättigheter och återfinns i de flesta av de internationella traktat om mänskliga rättigheter.⁷² Funktionsrättskonventionen syftar, som det stadgas i artikel 1, till att tillförsäkra det fulla och *lika* åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter och kravet på icke-diskriminering eller lika villkor återfinns i många av konventionens andra artiklar.⁷³

Jämlikhet och icke-diskriminering fastställs i funktionsrättskonventionen genom artikel 5. Skyldigheterna som åläggs konventionsstaterna genom artikel 5 är omedelbara skyldigheter för staterna.⁷⁴ Funktionsrättskommittén uttrycker att jämlikhet och icke-diskriminering är två av de mest fundamentala principerna i internationella mänskliga rättigheter⁷⁵ och hjärtat i hela konventionen.⁷⁶ Det är en allmän princip i artikel 3 och genom artikel 4 (1e) åläggs staterna att vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att för att avskaffa diskriminering på grund av funktionsnedsättning.

Konventionsstaterna till funktionsrättskonventionen bekräftar att de ”ser med oro på de svåra förhållanden som möter personer med funktionsnedsättning som är utsatta för flerfaldig eller försvårande former av diskriminering, bland

⁶⁸ Della Fina (2017), s. 121.

⁶⁹ Della Fina (2017), s. 120; Arduin (2018), s. 87, 89.

⁷⁰ Lord & Stein (2008), s. 460; Della Fina (2017), s.

⁷¹ Arduin (2018), s. 89.

⁷² Della Fina (2017), s. 125.

⁷³ Se avsnitt 4.2 angående artikel 13 och *lika villkor som andra*.

⁷⁴ Flóvenz (2009), s. 270 f.

⁷⁵ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 4.

⁷⁶ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 7.

annat på grund av ålder.”⁷⁷ Genom detta erkänner konventionsstaterna den intersektionella diskriminering som utsätter barn med funktionsnedsättning. Barn med funktionsnedsättning kan diskrimineras både på grund av ålder och på grund av funktionsnedsättning. De kan på så sätt utsättas för diskriminering som skiljer sig från den som barn upplever såväl som den som vuxna med funktionsnedsättning upplever. Den diskriminering som barn med funktionsnedsättning kan bli utsatta för ska inte förstås som summan av att diskrimineras som barn och som person med funktionsnedsättning utan placerar dem i en unik situation just som barn med funktionsnedsättning.⁷⁸ Normer och regler som tillämpas för barn utan funktionsnedsättning kan på grund av detta vara otillräckliga för att tillförsäkra att skydd för barn med funktionsnedsättning upprätthålls.⁷⁹

Artikelns första stycke stadgar att ”konventionsstaterna erkänner att alla människor är lika inför och enligt lagen och utan någon diskriminering berättigade till lika skydd och lika förmåner enligt lagen”. Likhet inför lagen (eng: *equal before the law*) ställer krav på formell rättvisa: att nationella lagstiftare avstår från att bibehålla eller stifta lagar som diskriminerar personer med funktionsnedsättning eller att rättstillämpare tillämpar lagen godtyckligt och i enlighet med åtagandet i artikel 4 (1b) att alla diskriminerande lagar tas bort.⁸⁰ Likhet inför lagen och lika skydd enligt lagen ger konventionsstaterna en skyldighet att respektera och skydda personer med funktionsnedsättning. Rent praktiskt innebär det att ingen person med funktionsnedsättning ska diskrimineras vid tillämpning eller införlivande av lag på grund av funktionsnedsättningen.⁸¹ Likhet enligt lagen (eng: *equal under the law*) innebär att alla genom lagen ska få tillgång till samma förmåner. Lagar i sig ska garantera materiell jämlikhet för alla inom en given jurisdiktion. Det innebär att det inte ska finnas några lagar som tillåter specifikt förnekande eller begränsande av rättigheter för personer med funktionsnedsättningar.⁸² Det bör också innebära att staterna måste vidta åtgärder för att faktiskt möjliggöra att personer med funktionsnedsättning kan ta del av de förmåner som lagar ger rätt till på lika villkor som andra, även om det kräver resurser från konventionsstaten.⁸³

Artikelns andra stycke kräver att ”konventionsstaterna ska förbjuda all diskriminering på grund av funktionsnedsättning samt garantera personer med funktionsnedsättning lika och effektivt rättsligt skydd mot

⁷⁷ Preamble (p) funktionsrättskonventionen.

⁷⁸ Byrne (2012), s. 422.

⁷⁹ Broderick (2017), s. 196.

⁸⁰ Broderick (2015), s. 83.

⁸¹ Broderick (2015), s. 84 f.

⁸² CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 14.

⁸³ Broderick (2015), s. 89.

diskriminering på alla grunder”. Artikel 2 definierar *diskriminering på grund av funktionsnedsättning* som ”varje åtskillnad, undantag eller inskränkning på grund av funktionsnedsättning som har till syfte eller verkan att inskränka eller omintetgöra erkännandet, åtnjutandet eller utövandet på lika villkor som andra av alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på det politiska, ekonomiska, sociala, kulturella och civila området eller på andra områden. Det omfattar alla former av diskriminering, inklusive underlåtenheten att göra skälig anpassning.” Att definitionen innehåller begreppen *syfte och verkan* innebär att artikel 5 (2) förbjuder både direkt och indirekt diskriminering.⁸⁴ Genom att understryka att det är diskriminering om erkännandet, åtnjutandet eller utövandet inte finns möjligt *på lika villkor som andra* visar funktionsrättskonventionen på att personer med funktionsnedsättning de facto inte har samma möjligheter som personer utan funktionsnedsättning och att det utgör diskriminering.⁸⁵ Artikel 4 ska läsas tillsammans med artikel 4 (1e) som kräver att konventionsstaterna ska vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att eliminera diskriminering från alla personer, organisationer eller enskilda aktörers sida. Det gäller alltså inte bara att staten själv avhåller sig från aktiviteter som kan vara diskriminerande, utan även se till så att hela samhället förebygger diskriminering.

Vidare kräver artikel 5:s tredje stycke att staterna vidta alla ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att *skälig anpassning* tillhandahålls. Skälig anpassning definieras i artikel 2 som ”nödvändiga och ändamålsenliga ändringar och anpassningar, som inte innebär en oproportionerlig eller omotiverad börda när så behövs i ett enskilt fall för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning på lika villkor som andra kan åtnjuta eller utöva alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter.” Skälig anpassning innebär att konventionsstaterna vidtar åtgärder för att undanröja en särskild nackdel som en specifik person med funktionsnedsättning annars skulle hamna i för att få tillgång till rättigheter. Funktionsrättskommittén konstaterar att ansvaret består av två delar. Den första delen är en positiv juridisk skyldighet för staterna att tillhandahålla skälig anpassning. Den andra delen är att dessa åtgärder inte innebär en oproportionerlig eller orimlig börda på den som vidtar åtgärden.⁸⁶ Termen *skälig anpassning* ska betraktas som ett begrepp och inte två separata. Rekvisitet *skälig* ska förstås som att konventionsstaten ska bedöma om anpassningen är relevant, ändamålsenlig eller effektiv för personen med funktionsnedsättning. En åtgärd är skälig om den uppfyller syftet och är skräddarsydd för att tillgodose behoven hos personen med funktionsnedsättning.⁸⁷ Genom termerna *oproportionerlig*

⁸⁴ Flynn (2018), s. 391.

⁸⁵ Broderick (2015), s. 94.

⁸⁶ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 25.

⁸⁷ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 25 (a).

eller orimlig börda tillåter konventionen begräsningar av anpassningarna på grund av resurser. Termerna är att betrakta som synonymer och innebär att en begäran om skälig anpassning behöver stå i relation till en eventuellt överdriven eller orättfärdig börda för den part som tillhandahåller anpassningen.⁸⁸

Det är för staten en omedelbar förpliktelse att se till så att hinder inte skapar diskriminerande situationer för personer med funktionsnedsättning – alltså att hinder skapar situationer där personer med funktionsnedsättning inte får tillgång på lika villkor som andra.⁸⁹

2.3.3 Artikel 8 Medvetandegörande

Som tidigare presenterat uppstår funktionshinder i ett samspel mellan en funktionsnedsättning och barriärer i attityd eller i den fysiska miljön.⁹⁰ Negativa attityder, stigma och fördomar mot personer med funktionsnedsättning har varit, och är, hinder för att uppnå lika villkor och erkännande av rättigheter för personer med funktionsnedsättning.⁹¹

Studier visar att typen och omfattningen av stereotyper och fördomar mot personer med funktionsnedsättning varierar beroende på vilken typ av funktionsnedsättning det är. Funktionsnedsättningar som är ”osynliga” har ansetts svårare att förstå vilket leder till att dessa personer i högre utsträckning inte har fått sina behov tillgodosedda på grund av att det inte finns medvetenhet om vad som krävs.⁹²

I enlighet med syftet att bekämpa negativa attityder, stigma och stereotyper som personer med funktionsnedsättning möter finns artikel 8. Artikeln ger konventionsstaterna en skyldighet att arbeta för att ändra hur andra personer ser på personer med funktionsnedsättning.⁹³ Artikelns första stycke stadgar att konventionsstaterna har skyldigheter att (a) öka medvetenheten om personer med funktionsnedsättning, (b) bekämpa stereotyper, fördomar och skadliga sedvänjor, däribland sådana som grundas på kön och ålder inom alla livets områden, samt (c) främja medvetenheten om förmågan hos och bidrag från personer med funktionsnedsättning. Artikel 8 (1b) som lyfter upp ”kön och ålder” understryker att konventionsstaterna särskilt ska belysa risken för intersektionell diskriminering och särskilt sårbara situation som drabbar

⁸⁸ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 25 (b).

⁸⁹ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 26.

⁹⁰ Se avsnitt 2.1.1; preambel (e) och artikel 1 funktionsrättskonventionen.

⁹¹ 2011 identifierade WHO att negativa attityder är en av de mest utbredda hindren, se WHO (2011), s. 63.

⁹² Baranger (2017), s. 218.

⁹³ Bruce (2014), s. 247.

bland annat barn med funktionsnedsättning.⁹⁴ Artikelns andra stycket lyfter fram exempel på åtgärder som staterna kan vidta för att implementera skyldigheterna i första stycket, som att genomföra kampanjer för att höja allmänhetens medvetande och främja utbildningsprogram som ökar medvetenheten om personer med funktionsnedsättning och deras rättigheter.

Konventionsstaterna åläggs att vidta *omedelbara, effektiva och lämpliga* åtgärder för att medvetandegöra. Det är ingen annan förpliktelse i funktionsrättskonventionen som använder uttrycket omedelbara (eller omedelbar, eng; *immediate*) och funktionsrättskommittén har i sina inledande granskningar av stater uppmanat samtliga stater att vidta medvetandegörande åtgärder.

Det primära subjektet för bestämmelsen är samhället i stort och familjenivå. Rättigheten täcker all offentlig förvaltning, såväl som privata och ideella aktörer genom artikel 4 (1e), så kravet på medvetandehöjande åtgärder omfattar alla sektorer och alla nivåer.⁹⁵ Funktionsrättskommittén skriver att det är nödvändigt att medvetandet måste finnas hos alla delar av konventionsstaternas ledningar och i alla delar av samhället. Negativa attityder, stigma och fördomar utgör en dold typ av diskriminering⁹⁶ och funktionsrättskommittén fastslår att medvetandegörande hos omgivningen är en förutsättning för att det ska vara möjligt att eliminera diskriminering av personer med funktionsnedsättning. Alla icke-diskriminerings- och lika villkorsåtgärder måste åtföljas av lämpliga åtgärder för att öka medvetandet samt åtgärder för att förändra och eliminera nedsättande stereotyper och negativa attityder kring personer med funktionsnedsättning.⁹⁷

Under funktionsrättskonventionens tillkomst diskuterade delegationerna vilket fokus artikel 8 skulle ha. Delegationer splittrades mellan att anse att artikeln skulle fokusera på personen med funktionsnedsättning, personens rättigheter eller barriärer som skapar hinder. I slutprodukten går det att finna alla dessa delar.⁹⁸

Det är en vanlig syn att det främsta hindret mot att förverkliga rättigheter för personer med funktionsnedsättning är en brist på resurser. Vad som då förbises är att ekonomiska resurser tilldelas i enlighet med politiska prioriteringar som i sin tur bygger på kollektivets värderingar, åsikter och traditioner. Det främsta hindret för att nå lika villkor och värdighet för

⁹⁴ Jfr. Baranger (2017), s. 220.

⁹⁵ Bruce (2021), s. 563.

⁹⁶ Bariffi (2018), s. 230–231.

⁹⁷ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 39.

⁹⁸ Bariffi (2018), s. 245–246.

personer med funktionsnedsättning är därför attityder.⁹⁹ Det är genom medvetandegörande som man kan få till det paradigmskifte för personer med funktionsnedsättning och deras rättigheter som funktionsrättskonventionen faktiskt kräver. Det är därför nödvändigt att medvetandegörande betraktas som en brådskande fråga.¹⁰⁰

2.3.4 Artikel 9 Tillgänglighet

Den andra typen av hinder är den fysiska miljön. Tillgänglighet är en förutsättning för att personer med funktionsnedsättning ska kunna leva självständigt och delta fullt ut på lika villkor i samhället. Det utgör på så sätt en nödvändig förutsättning för åtnjutandet av medborgerliga, politiska, ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter.¹⁰¹ Eftersom tillgänglighet är nödvändigt för att säkerställa andra rättigheter utgör det en omedelbar skyldighet för konventionsstaterna att tillgängliggöra alla miljöer.

Personer med funktionsnedsättning möter återkommande hinder i samhället som ofta är konstruerade av människor.¹⁰² Artikel 9 stadgar att konventionsstaterna ska vidta ändamålsenliga åtgärder för att säkerställa att personer med funktionsnedsättning på lika villkor som andra får tillgång till den fysiska miljön. Tillgänglighet ska finnas till transporter, information och kommunikation samt andra anläggningar och tjänster som är tillgängliga för eller erbjuds allmänheten både i städer och på landsbygden, se artikel 9 (1). Staterna ska också utveckla, utfärda och övervaka tillämpningen av miniminormer och riktlinjer för tillgänglighet, se artikel 9 (2). I det arbetet ska universell utformning som stadgas i artikel 4 (1f) främjas. Arbetet med att säkerställa universell design på alla nya varor, produkter, byggnader, teknologier och tjänster ska skapa tillgänglighet till alla potentiella användare på ett sätt som respekterar det inneboende värdet och värdigheten hos personer.¹⁰³

Bristande tillgänglighet beror ofta på otillräckligt medvetandegörande samt bristande kunskap.¹⁰⁴ Genom att arbeta med medvetandegörande på det sätt som presenterats ovan kan staterna systematiskt och kontinuerligt sträva efter att höja kunskap om hur tillgänglighet bäst skapas.¹⁰⁵

⁹⁹ Bariffi (2018), s. 230.

¹⁰⁰ Bariffi (2018), s. 230.

¹⁰¹ CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014), p. 1, 4.

¹⁰² CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014), p. 3.

¹⁰³ CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014), p. 15.

¹⁰⁴ CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014), p. 35.

¹⁰⁵ CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014), p. 35.

3 Barn med funktionsnedsättning

Kapitel 3 presenterar det särskilda skydd som finns i internationell rätt för barn med funktionsnedsättning. I det inledande avsnittet 3.1 presenteras översiktligt barns rättigheter i internationell rätt. Avsnitt 3.2 går in på skyddet i funktionsrättskonventionens artikel 7 och avsnitt 3.3 presenterar vilket skydd barn med funktionsnedsättning har genom barnkonventionen.

3.1 Barns rättigheter i internationell rätt

Utgångspunkten i internationella mänskliga rättighetskonventioner är att alla rättigheter ska tillförsäkras för alla personer, oavsett barn eller vuxen. I vissa konventioner har staterna dock sett behovet av att göra skillnad på olika grupper. Syftet med skillnaderna är att ytterligare tillförsäkra det behov av skydd som finns för personer som är i särskilt sårbara situationer.¹⁰⁶ Barn är en särskilt sårbar grupp och för att säkerställa barns rättigheter har särskilda skydd ställts upp. Barn faller på så sätt inom två områden av internationell rätt: (generell) internationell mänskliga rättigheter och internationell barnjuridik. Den senare är att betrakta som en förgrening av den första, men i forskning har det ansetts nödvändigt att understryka att internationell barnjuridik har en särskild karaktär som *lex specialis*, särskilt med hänsyn till att konventioner som skyddar barn stadfäster vissa unika rättigheter.¹⁰⁷

Funktionsrättskonventionens preambel (r) erkänner att barn med funktionsnedsättning fullt ut ska åtnjuta alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn. Konventionen erinrar staterna om rättigheterna som stadgas av barnkonventionen i detta syfte. I sin bedömning av om konventionsstaterna upprätthåller barns rättigheter har funktionsrättskommittén i stor utsträckning förlitat sig på uttalanden från barnrättskommittén. Funktionsrättskommittén har återkommande påmint staterna om skyldigheter under barnkonventionen samt uppmanat staterna att vidta åtgärder som barnrättskommittén har rekommenderat.¹⁰⁸ Barnkonventionen ger därför inte bara skydd som egen konvention utan stärker också skyddet i funktionsrättskonventionen.

¹⁰⁶ Bantekas (2018), s. 198 f.

¹⁰⁷ Se bl.a. Bantekas (2018), s. 210 f.

¹⁰⁸ Bantekas (2018), s. 211.

3.2 Skyddet i funktionsrättskonventionen

Artikel 7 funktionsrättskonventionen skyddar särskilt barn med funktionsnedsättnings tillgång till mänskliga rättigheter. Artikeln bygger tydligt på vissa delar av barnkonventionen men tillför ett betydande värde just för barn med funktionsnedsättning.¹⁰⁹ Artikeln fastställer skyldigheten att säkerställa att barn med funktionsnedsättning fullt åtnjuter alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter på lika villkor som andra barn, att i alla åtgärder som rör barn med funktionsnedsättning ska barnets bästa komma i främsta rummet samt att barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem. Skyldigheterna i artikel 7 gäller i förhållande till alla materiella rättigheter och skyldigheter som finns i funktionsrättskonventionen och artikeln kräver att barn med funktionsnedsättning beaktas i alla aspekter av genomförandet av konventionen.¹¹⁰

I enlighet med den allmänna principen i artikel 3 (h) ska konventionsstaterna visa respekt för den fortlöpande utvecklingen av förmågor hos barn med funktionsnedsättning och respekt för deras rätt att bevara sin identitet. Principen förtydligar att barn med funktionsnedsättning har en medfödd kapacitet precis som andra barn samt har möjligheten att utveckla sin kapacitet över tid. Det ska gälla i alla frågor som rör barn och vid tillförsäkrandet av alla rättigheter.¹¹¹

3.2.1 Artikel 7 (1) Nödvändiga åtgärder

Artikel 7 (1) fastställer skyldigheten för konventionsstaterna att vidta alla nödvändiga åtgärder för att tillförsäkra åtnjutandet av alla mänskliga rättigheter för barn med funktionsnedsättning på lika villkor som andra barn.¹¹²

Åtgärder är ett paraplybegrepp som omfattar politik, lagstiftning och handlingar.¹¹³ Exempel på åtgärder som staterna ska vidta framkommer tydligare av artikel 4 (se avsnitt 2.2). En åtgärd är att betrakta som *nödvändig* om den utgör ett *sine qua non*-villkor – ett ofrånkomligt villkor – för implementeringen av en särskild rättighet eller frihet. Det innebär att staternas bristande förverkligande av rättigheten inte får bero på att de inte har

¹⁰⁹ Broderick (2017), s. 200.

¹¹⁰ Broderick (2017), s. 200.

¹¹¹ Broderick (2018), s. 198; Della Fina (2017), s. 133.

¹¹² Se även Broderick (2017), s. 200; Broderick & Ferri (2019), s. 122 f.

¹¹³ CRC Committee, General Comment No. 9 (2007), p. 17, 18.

tillräckliga resurser. Det är inte en fråga om progressivt förverkligande utan det ska ske omedelbart.¹¹⁴

Formuleringen *på lika villkor som andra barn* sätter rätten att åtnjuta alla mänskliga rättigheter och grundläggande friheter i ett sammanhang där det går att undersöka om rättigheten faktiskt är uppfylld. Genom att jämföra barn med funktionsnedsättnings möjlighet att ta del av en rättighet med möjligheten för andra barn går det att se om barn med funktionsnedsättning faktiskt har tillgång till rättigheten.¹¹⁵ För att kunna göra jämförelser krävs det att staterna inhämtar sanningsenlig, korrekt och uppdelad personliga data för att identifiera de bakomliggande orsakerna till att barn med funktionsnedsättning inte har samma möjligheter eller tillgång till rättigheter som barn utan. Baserat på de resultaten kan konventionsstaterna få fram vilka hinder som föreligger för att därefter få fram vilka åtgärder som är nödvändiga att vidta.¹¹⁶

3.2.2 Artikel 7 (2) Principen om barnets bästa

Artikel 7 (2) stadgar att i alla åtgärder som rör barn med funktionsnedsättning ska barnets bästa komma i främsta rummet. Principen om barnets bästa måste vägleda all politik och alla handlingar som stater vidtar, på alla nivåer samt vara vägledande i domstolar.

Barnets bästa ska bedömas utifrån det specifika barnets förutsättningar i den specifika situationen. Några kriterier som ska användas vid tolkningen av vad som utgör barnets bästa fastställs inte av artikeln, dess förarbeten eller av funktionsrättskommittén. Vägledning om hur principen om barnets bästa ska i stället förstås och tolkas med hjälp av barnrättskommitténs tolkning av artikel 3 barnkonventionen.¹¹⁷

Principen om barnets bästa är alltså en bestämmelse som ska anpassas och definieras individuellt efter förutsättningarna för just det barnet och barnets situation. Barnrättskommittén har stadgat att principen om barnets bästa ger rätten att dennes bästa utreds och visas primär hänsyn. Detta måste ske vid

¹¹⁴ Bantekas (2018), s. 206.

¹¹⁵ Bantekas (2018), s. 219.

¹¹⁶ Bantekas (2018), s. 207 f. och 219; Bruce (2021), s. 561.

Enligt artikel 31 funktionsrättskonventionen har konventionsstaterna en skyldighet att ”insamla ändamålsenlig information, däribland statistik och forskningsrön, som gör det möjligt att utforma och genomföra riktlinjer som ger verkan åt denna konvention”. Informationen som samlas in ska ”användas till att bidra till att bedöma konventionsstaternas genomförande av sina åtaganden enligt denna konvention och att identifiera och bemöta de hinder som personer med funktionsnedsättning ställs inför vid utövandet av sina rättigheter.”

¹¹⁷ Broderick (2017), s. 206.

alla åtgärder som rör barnet, både offentliga och privata.¹¹⁸ Barnrättskommittén skriver att det är särskilt viktigt att ta hänsyn till om barnet är i en särskilt sårbar situation, bland annat om det är ett barn med en funktionsnedsättning.¹¹⁹ I de fallen måste staterna komma ihåg att barnets bästa för ett barn i en specifik sårbar situation inte kommer vara samma för alla barn i samma sårbara situation. Myndigheter och beslutsfattare måste beakta de olika sorter och grader av sårbarhet för varje enskilt barn eftersom varje barn är unikt och deras situation måste bedömas utifrån dess unika omständigheter.¹²⁰ Barnrättskommittén stadgar att för att avgöra vad som är barnets bästa för ett barn med funktionsnedsättning ska det inte bara bedömas utifrån barnets möjlighet att åtnjuta rättigheterna i barnkonventionen, utan också rättigheterna i funktionsrättskonventionen.¹²¹ Rättigheten för det enskilda barnet ger en skyldighet för konventionsstaten. Konventionsstaterna måste i varje enskilt fall utreda vad som är barnets bästa och låta det komma i främsta rummet.

3.2.3 Artikel 7 (3) Rätten att uttrycka sin åsikt

Artikelns tredje stycke stadfäster att konventionsstaterna ska säkerställa att alla barn med funktionsnedsättning har rätt att fritt uttrycka sina åsikter i alla frågor som rör dem. Åsikterna ska tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad på lika villkor som för andra barn. Innefattat i skyldigheten att få komma till tals finns också ett krav på att barn med funktionsnedsättning ska vara informerade och konsulterade.¹²² Rätten att komma till tals har nödvändiga kopplingar till principen om barnets bästa; för att kunna avgöra vad som är barnets bästa måste man höra barnet i fråga.¹²³

Här kan nämnas att FN:s generalförsamling har uttalat att FN:s medlemsstater ska vidta åtgärder för att underlätta åtnjutandet av rätten att komma till tals och bli hörd för barn med funktionsnedsättning. Detta innefattar åtgärder som tillgängliga hjälpmedel och alternativa sätt för att kommunicera samt rätt till tolkar.¹²⁴

För att kunna utöva rättigheten ska barn med funktionsnedsättning erbjudas stöd anpassat till barnets funktionsnedsättning och ålder. Artikelns är ett av de särskilda rättighetsskydd som finns för barn med funktionsnedsättning där

¹¹⁸ CRC Committee, General Comment No. 14 (2013), p. 1; CRC Committee, General Comment No. 5 (2003), p. 12.

¹¹⁹ CRC Committee, General Comment No. 14 (2013), p. 75.

¹²⁰ CRC Committee, General Comment No. 14 (2013), p. 76; CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 38.

¹²¹ CRC Committee, General Comment No. 14 (2013), p. 75.

¹²² CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 38.

¹²³ Broderick (2017), s. 210.

¹²⁴ UNGA (2010), p. 33 (t).

det skydd som garanteras barn i stort kan vara otillräckligt. Genom bestämmelsen får konventionsstaterna en skyldighet att införa stödåtgärder för att möjliggöra att alla barn med funktionsnedsättning kan utöva rättigheten att bli hörd i alla processer som påverkar dem.¹²⁵ Det är viktigt att understryka att barnets åsikter ska mätas betydelse med hänsyn till barnets ålder och mognad, inte baserat på typ eller grad av funktionsnedsättning.¹²⁶ Det är viktigt att de yrkesverksamma har kunskap om vad olika funktionsnedsättning innebär för att kunna veta vilka anpassningar som behöver göras för att just det barnet ska få komma till tals och att barnen faktiskt förses med relevant assistans anpassat för just deras behov.¹²⁷

Liknande bestämmelse om barns rätt att komma till tals återfinns i artikel 12 i barnkonventionen. Artiklarna har dock en grundläggande skillnad. Artikel 12 (1) barnkonventionen stadgar att alla barn som är ”i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa”. Artikel 7 (3) funktionsrättskonventionen begränsar inte rätten att uttrycka sin åsikt till de som anses vara i stånd, utan förser alla barn med funktionsnedsättning den rätten.

3.3 Skyddet i barnkonventionen

Av barnkonventionens artikel 1 stadgas att alla rättigheter i barnkonventionen gäller för *alla* barn, vilket är personer under 18 år. Barnkonventionen innehåller fyra grundläggande principer. Principerna är att alla barn har samma värde (artikel 2), att barnets bästa ska beaktas vid alla frågor som rör barn (artikel 3), att alla barn har rätt till liv, överlevnad och utveckling (artikel 6) samt att alla barn har rätt att uttrycka sin mening och få den beaktad (artikel 12). De fyra grundläggande principerna ska fungera som utgångspunkt vid tolkning och tillämpning av konventionens övriga rättigheter och är på så sätt filtret som hela barnkonventionen ska läsas igenom.¹²⁸ Samtidigt innehåller principerna materiella rättigheter för barn och motsvarande skyldigheter för konventionsstaterna.¹²⁹

Barnkonventionen innebär ett viktigt traktat för barns rättigheter och barns roll som innehavare av rättigheter. Barnkonventionen är också det första juridiskt bindande instrumentet som explicit nämner barn med funktionsnedsättning. Konventionen är dock inte lika progressiv som funktionsrättskonventionen. Barnkonventionen artikel 2 stadgar att

¹²⁵ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 38.

¹²⁶ Broderick (2017), s. 208.

¹²⁷ Broderick (2017), s. 209.

¹²⁸ CRC Committee, General Comment No. 5 (2003), p. 12.

¹²⁹ CRC Committee, General Comment No. 5 (2003), p. 12.

konventionsstaterna ska förbjuda diskriminering mot barn med funktionsnedsättning. Det finns däremot inga krav på hur det stöd som krävs att nå jämlikhet och icke-diskriminering ska utformas. Barnkonventionen tar inte heller fasta på något arbete med medvetandegörande eller arbete mot stigma eller fördomar på det sätt som funktionsrättskonventionen gör i artikel 8.¹³⁰

Artikel 23 barnkonventionen innehåller särskilda bestämmelser om barn med funktionsnedsättning. Artikelns första stycke stadgar att barn med funktionsnedsättning ”bör åtnjuta ett fullvärdigt och anständigt liv under förhållanden som säkerställer värdighet, främjar tilltron till den egna förmågan och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället.” Artikelns andra stycke är skriven på ett annat sätt än övriga artiklar i barnkonventionen. En skillnad värd att nämna är att konventionen inte kräver att barn med funktionsnedsättning ska åtnjuta det konventionen kräver utan att de *bör*. Det åtgärder som staterna ska vidta för att tillförsäkra ”särskild omvårdnad” enligt artikelns andra stycke kan också begränsas med hänsyn till staternas tillgängliga resurser. I barnkonventionen betraktas barn med funktionsnedsättning som objekt för skydd och i behov av specialbehandling och rehabilitering. Det är tydligt att vid barnkonventionens tillkomst så var den medicinska modellen fortsatt rådande och det fanns en välfärdsinriktad syn på funktionsnedsättningar.¹³¹ Delegationerna vid förhandling av barnkonventionen betraktade stöd till personer med funktionsnedsättning som en kostsam fråga och såg inte behovet av en förändring i princip och syn på barn med funktionsnedsättning.¹³²

Med hänsyn till tolkningsreglerna i artikel 31 (3 a) och (b) Wienkonventionen bör de begränsningar som i resurser och progressivt förverkligande som görs i artikel 23 barnkonventionen vara att betrakta som utan verkan. Eftersom funktionsrättskonventionen utgör ett efterföljande avtal är det funktionsrättskonventionens bestämmelser som gäller.¹³³

Barnkonventionen är precis som andra mänskliga rättighetskonventioner ett levande dokument vilket innebär att det konventionen ska vara föränderlig och tolkas i ljuset av sin samtid. Barnrättskommittén visar på ett förändrat synsätt idag än vid barnkonventionens tillkomst och ger ett tydligare uttryck för den sociala modellen. I sin allmänna kommentar om barn med funktionsnedsättning bekräftar kommittén att barn med funktionsnedsättning ännu inte till fullo kan åtnjuta de rättigheter som fastställs i konventionen utan

¹³⁰ Lord (2017), s. 10.

¹³¹ Broderick (2017), s. 196–197; Byrne (2012), s. 420.

¹³² Bantekas (2018), s. 201.

¹³³ Se även Bantekas (2018), s. 206.

att stöta på allvarliga svårigheter och hinder. De erkänner att hindren inte utgörs av själva funktionsnedsättningen utan är en ”kombination av sociala, kulturella, attitydmässiga och fysiska hinder som barn med funktionsnedsättning möter i sin vardag [egen översättning]”¹³⁴. Likväl, i andra delar av kommentaren fortsätter barnrättskommittén att blanda ihop funktionsnedsättning och funktionshinder och visar på sätt som barnet och familjerna kan förändras, inte miljön runt omkring.¹³⁵

Trots kritiken som kan riktas mot barnkonventionens skydd av rättigheter för barn med funktionsnedsättning bör barnkonventionens positionering av barn med funktionsnedsättning som rättighetsbärare betraktas som ett stort framsteg. Barns framträdande roll i funktionsrättskonventionen samt konventionens återkommande krav på att ta hänsyn till ålder hade kanske inte varit så omfattande som de är om inte barnkonventionen redan var i kraft. Dessutom innebär barnkonventionens bestämmelser tillsammans med barnrättskommitténs pågående tolkning stora framsteg för tillförsäkrandet av rättigheter för barn i stort, både vid införandet av konventionen och genom en ständig utveckling av rättigheterna.¹³⁶

¹³⁴ CRC Committee, General Comment No. 9 (2006), p. 5.

¹³⁵ Byrne (2012), s. 425 med referens till CRC Committee, General Comment No. 9 (2006), p. 7, 27 och 41.

¹³⁶ Byrne (2012), s. 425.

4 Tillgång till rättssystemet

Avsnitt 4 behandlar uteslutande rättigheten *tillgång till rättssystemet*. Avsnitt 4.1 introducerar funktionsrättskonventionens artikel 13. Avsnittet 4.2 fokuserar vidare på en del av rättigheten: att det ska vara en effektiv tillgång på lika villkor som för andra och avsnitt 4.2 går in på att konventionsstater ska tillhandahålla processuella och åldersrelaterade anpassningar. Avsnitt 4.4 tar upp skyldigheten som Sverige har att främja utbildning för de yrkesverksamma.

4.1 Artikel 13 Tillgång till rättssystemet

Tillgång till rättssystemet har under senare tid identifierats som en nyckel för att förverkliga mänskliga rättigheter för många marginaliserade grupper, bland annat för personer med funktionsnedsättning. Mänskliga rättigheter innefattar en idé om att rättvisa i sig har ett värde och att det krävs att man kan få upprättelse för rättighetskränkningar. Tillgång till rättssystemet kan därför innebära en indirekt tillgång till andra rättigheter genom att en person kan göra gällande en rättighetskränkning och få den tillgång till det som inte tillförsäkrats samt upprättelse för kränkningen.¹³⁷ I fall där barn har blivit utsatta för brott spelar tillgången till rättssystemet alltså en central roll; det är genom rättssystemet som upprättelse för brottet finns.

Genom artikel 13 funktionsrättskonventionen blir rätten till tillgång till rättssystemet en självständig materiell rättighet som ska säkerställas för alla personer med funktionsnedsättning. Rättigheten är ensam i sitt slag men bygger till stora delar på rättigheterna rätt till effektiva rättsmedel och rätt till rättvis rättegång.¹³⁸ Att tillgång till rättssystemet har fått en egen bestämmelse i funktionsrättskonventionen understryker det paradigmskifte som konventionen kräver när personer med funktionsnedsättning får tillgång till sina rättigheter samt kan göra gällande rättighetskränkningar. Om staterna vidtar de detaljerade skyldigheter som artikel 13 ställer upp kan det faktum att personer med funktionsnedsättning nekas den här rättigheten förändras.¹³⁹

¹³⁷ Della Fina (2017), s. 281.

¹³⁸ Flynn (2017), s. 282; Flynn (2018), s. 838. Rättigheterna *right to an effective remedy* och *right to a fair trial* blev först upptaget i The Universal Declaration on Human Rights 1948 och har därefter fått plats i andra FN:s kärnkonventioner. Dock fanns *right to an effective remedy* inte med i tre av FN:s kärnkonventioner och var därför inte självklar i funktionsrättskonventionen.

¹³⁹ United Nations Human Rights Special Proceedings (2020), s. 6.

Tillgång till rättssystemet är en medborgerlig och politisk rättighet vilket gör att det är en omedelbar förpliktelse för staterna att säkerställa, jämför artikel 4 (2). De åtgärder som behöver vidtas för att garantera effektiv tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra barn får inte åsidosättas på grund av att konventionsstaten inte har resurser.

I konventionsstaternas utformande av sitt rättssystem måste de allmänna principerna i artikel 3 beaktas. Det innebär att rättssystemet måste fungera på ett sätt så att barn med funktionsnedsättnings inneboende värde samt fortlöpande utveckling av förmågor respekteras i enlighet med artikel 3 (h). Systemet får inte vara diskriminerande, utan det måste vara utformat på ett sätt så att det möjliggör fullständigt och faktiskt deltagande och inkludering, samt vara tillgängligt och det måste tillhandahållas lika möjligheter.

4.2 Effektiv tillgång på lika villkor som andra

Tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning garanteras av artikel 13 funktionsrättskonventionen. Artikelns första stycke kräver att konventionsstaterna säkerställer effektiv tillgång till rättssystemet för personer med funktionsnedsättning på lika villkor som andra. Tillgång till rättssystemet kan definieras som människors effektiva tillgång till de system, procedurer, information och platser som används i rättskipningen.¹⁴⁰ Det omfattar alla rättsliga förfaranden och alla delar av rättsprocessen. Rättssystemet ska anpassas för att underlätta en verksam roll som direkta och indirekta deltagare och som vittnen.¹⁴¹ Med denna definition är det uppenbart att barn med funktionsnedsättnings deltagande i rättsprocesser när de har blivit utsatta för brott skyddas av artikeln.

Funktionsrättskommittén anger att processen måste möjliggöra deltagande och den måste vara transparent för att kunna tillförsäkra en effektiv tillgång till rättssystemet.¹⁴² Det är nödvändigt att rättssystemet är tillgängligt för att det ska anses effektivt. Ett tillgängligt rättssystem kräver att det är fysiskt tillgängliga byggnader men också att den information som lämnas till de som deltar, exempelvis barnet som är målsägande, lämnas på ett sätt som gör att den som tar emot informationen förstår den och förstår vad som pågår.¹⁴³ Det finns därför tydliga kopplingar mellan artikel 9 om tillgänglighet och artikel

¹⁴⁰ Lord m (2012), s. 137.

¹⁴¹ Se närmre om anpassningar i avsnittet 4.3 nedan.

¹⁴² CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 52.

¹⁴³ CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014), p. 37; CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 52.

13 och konventionsstaterna måste uppfylla sina skyldigheter som följer av artikel 9.

För att uppnå effektiv tillgång till rättssystemet har funktionsrättskommittén understrukit behovet av juridisk representation och rättshjälp för personer med funktionsnedsättning.¹⁴⁴ I sammanfattande slutsatser har konventionsstater rekommenderats att tillhandahålla juridiskt stöd anpassat till ålder hos den som är i behov av stödet.¹⁴⁵ Juridiskt stöd ska vara finansierat av staterna och finnas tillgängligt i alla olika rättsprocesser och i alla delar av processen.¹⁴⁶

Effektiv tillgång till rättssystemet ska alltså garanteras för personer med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra. Formuleringen *på lika villkor som andra* ger en tydlig koppling till icke-diskriminering och jämlikhet.¹⁴⁷ Det är därför nödvändigt att läsa artikel 13 tillsammans med artikel 5 om jämlikhet och icke-diskriminering¹⁴⁸ och eftersom det handlar om barn ska kopplingar också dras till artikel 7 (1) som stadgar att barn med funktionsnedsättning ska ha rätt till alla rättigheter på lika villkor som andra barn. Alla de förmåner som finns enligt nationella lagar kopplat till rättssystemet, som att man ska få en viss roll i rättsprocessen, att få juridiskt stöd eller att få komma till tals, ska garanteras alla. Om det inte sker kan det i en *prima facie*-bedömning utgöra diskriminering.¹⁴⁹ Det kan också utgöra diskriminering att inte vidta åtgärder för att faktiskt säkerställa åtnjutandet av skyddet och förmånerna.¹⁵⁰

4.3 Processuella och åldersrelaterade anpassningar

Artikel 13 (1) anger att ett sätt för att tillförsäkra effektiv tillgång på lika villkor som andra är att staterna erbjuder processuella och åldersrelaterade anpassningar.

Kravet på att erbjuda processuella och åldersrelaterade anpassningar går längre än det krav som ställs genom artikel 5 på skälig anpassning.

¹⁴⁴ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 52.

¹⁴⁵ CRPD Committee, Concluding Observations on Estonia (2021), p. 26 (c).

¹⁴⁶ CRPD Committee, Concluding Observations on Estonia (2021), p. 26 (c); CRPD Committee, Concluding Observations on Norway (2019), p. 22 (b). Se även United Nations Human Rights Special Proceedings (2020), s. 12.

¹⁴⁷ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 50 ff; Flynn (2018), s. 391.

¹⁴⁸ Flynn (2017), s. 292.

¹⁴⁹ Se även Flynn (2018), s. 392.

¹⁵⁰ Se avsnitt 2.3.2.

Funktionsrättskommittén fastslår att skälig anpassning kan begränsas av att insatser är oproportionerliga för staterna men processuella och åldersrelaterade anpassningar kan inte begränsas.¹⁵¹ Konventionsstaterna har därför skyldigheten att vidta alla processuella och åldersrelaterade anpassningar som är nödvändiga för att säkerställa personens effektiva deltagande i processen.

Funktionsrättskommittén har gett några exempel på vad som utgör processuella anpassningar. Det är framför allt åtgärder som kan öka tillgängligheten, som erkännandet av olika kommunikationsmetoder, som teckenspråk, lättläst text och blindskrift.¹⁵² Funktionsrättskommittén har inte gett tydliga exempel på åldersrelaterade anpassningar men har sagt att det ska finnas åldersanpassat språk och lättförståelig information om hur man klagar och överklagar. I forskning finns vissa exempel från olika länder på anpassningar som bör kategoriseras som åldersrelaterade anpassningar. Några av dessa är reformer inom bevisvärdering och processrätt, förändringar för att göra det lättare för personer med funktionsnedsättning att vittna i domstol och en ökad användning av videoinspelade förhör samt förhör på videolänk för barn med funktionsnedsättning.¹⁵³

Processuella och åldersrelaterade anpassningar är nödvändiga för att faktiskt möjliggöra tillgång till rättssystemet och påminner konventionsstaterna om att de måste ta hänsyn till ålder i sin utformning av rättssystemet.¹⁵⁴ Artikel 7 har därför en stark koppling till artikel 7 och stärkt skydd för barn med funktionsnedsättning.¹⁵⁵ I flera av de senaste granskningarna av konventionsstater har funktionsrättskommittén sett med oro på att staterna inte har medel för att möjliggöra att barn kommer till tals på det sätt som konventionen kräver. Kommittén har rekommenderat staterna att de ska införa tillvägagångssätt för att respektera den fortlöpande utvecklingen av barn med funktionsnedsättning som ska garanteras genom den allmänna principen i artikel 3 (h)¹⁵⁶ och säkerställa att barn med funktionsnedsättning får möjlighet att formulera sina egna åsikter samt uttrycka dem fritt i alla frågor som rör dem, bland annat i brottmålsförfaranden.¹⁵⁷ Det är med detta relevant att påminna om skyldigheten som återfinns i artikel 7 (3) som stadgar

¹⁵¹ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 25 (d), 51.

¹⁵² CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 51; CRPD Committee, Concluding Observations on Spain (2019), p. 25 (a); CRPD Committee, Concluding Observations on France (2021), p. 26.

¹⁵³ Flynn (2018), s. 396.

¹⁵⁴ Flynn (2018), s. 394.

¹⁵⁵ Flynn (2018), s. 390.

¹⁵⁶ CRPD Committee, Concluding Observations on Switzerland (2021), p. 16 (e); CRPD Committee, Concluding Observations on France (2021), p. 16 (c).

¹⁵⁷ CRPD Committee, Concluding Observations on Switzerland (2021), p. 16 (e); CRPD Committee, Concluding Observations on Norway (2019), p. 12 (d).

att åtgärder ska vidtas för att barn med funktionsnedsättning ska komma till tals i processer som rör dem. Barn som har utsatts för brott måste ges möjlighet att fullt ut åtnjuta sin rättighet att få uttrycka sin syn, sina tankar, åsikter och också sina farhågor med deltagandet i processen.¹⁵⁸

4.4 Ändamålsenlig utbildning

För att tillförsäkra personer med funktionsnedsättnings tillgång till rättssystemet är det nödvändigt att yrkesverksamma inom rättssystemet har den kunskap som krävs för att göra de särskilda anpassningarna som krävs. För detta krävs träning och medvetandegörande. Det är i sammanhanget relevant att påminna om det allmänna åtagandet i artikel 4 (1i) som stadgar att konventionsstaterna har en skyldighet att främja utbildning om de rättigheter som erkänns i konventionen för de som jobbar med personer med funktionsnedsättning för att kunna ge det stöd och den service som konventionen kräver. Även artikel 8 (2d) ålägger liknande skyldigheter: Att främja utbildningsprogram som ökar medvetenheten om personer med funktionsnedsättning och rättigheterna för dem.

I artikel 13 (2) förtydligas skyldigheten i förhållande till tillgång till rättssystemet. Artikeln stadgar att konventionsstaterna ska främja ändamålsenlig utbildning för de som arbetar inom rättsväsendet för att medverka till att säkerställa effektiv tillgång till rättssystemet. Funktionsrättskommittén anger att det är nödvändigt att utbilda anställda inom rättsväsendet och bygga upp kompetens kring vilka anpassningar som finns att tillgå för att garantera att rättigheten tillförsäkras och skyldigheten efterlevs.¹⁵⁹

För att eliminera de hinder som finns mellan personer med funktionsnedsättning och rättssystemet krävs det alltså att de som arbetar har korrekt utbildning.¹⁶⁰ Enligt funktionsrättskommittén är det personal inom alla delar av rättskedjan som omfattas av utbildningen så som polis, domare, advokater, teckenspråkstolkare och anställda inom kriminal- och frivård.¹⁶¹ Ändamålsenlig utbildning inkludera att skapa förståelse hos relevanta aktörer för komplexiteten i intersektionalitet och det faktum att barn inte bör identifieras enbart på grundval av sin funktionsnedsättning. Utbildningen

¹⁵⁸ CRC Committee, General Comment No. 12 (2009), p. 62, 63.

¹⁵⁹ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 55; CRPD Committee, Concluding Observations on Australia (2019), p. 36 (f).

¹⁶⁰ United Nations Human Rights Special Proceedings (2020), s. 26; CRPD Committee, General Comment No. 1 (2014), p. 39.

¹⁶¹ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 55; se även United Nations Human Rights Special Proceedings (2020), s. 26.

måste också omfatta kunskap om mångfalden bland barn med funktionsnedsättning och att olika funktionsnedsättningar ger individuella behov av anpassningar för att tillförsäkras effektiv tillgång till alla aspekter av rättssystemet på lika villkor som andra.¹⁶² Det krävs att utbildningen skapar kunskap om den individuella autonomin för personer med funktionsnedsättning och vikten av rättskapacitet för alla samt effektiv kommunikation för att på ett framgångsrikt sätt faktiskt åstadkomma tillgång till rättssystemet.¹⁶³

Utbildningen består av två delar. Den första innebär att yrkesverksamma har kunskap om hur de utför sitt arbete i relation till gruppen som omfattas av funktionsrättskonventionen. Den andra delen handlar om värdeskapande av barn i gruppen som omfattas. Aktörerna i rättsväsendets arbete måste leva upp till värdena som ligger till grund för funktionsrättskonventionen. Utbildningen ska på så sätt skapa kunskap så att yrkesverksamma i sitt arbete respektera värdighet, autonomi, valmöjlighet, jämlikhet, icke-diskriminering, självständighet, samt förståelse för den mänskliga mångfalden.¹⁶⁴ Värdeskapandet har ett nära samband med kraven som ställs i artikel 8 om medvetandegörande. I uppdraget att öka medvetenheten hos hela samhället innefattas en ökad medvetenhet hos de yrkesverksamma.¹⁶⁵ Staterna har alltså ansvar att främja utbildningsprogram som ökar medvetenheten om barn med funktionsnedsättning samt deras rättigheter.¹⁶⁶

¹⁶² CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 55 (a-b).

¹⁶³ CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018), p. 55 (c-d).

¹⁶⁴ Bruce (2014), s. 273; CRPD Committee, Concluding Observations on Estonia (2021), p. 26.

¹⁶⁵ Artikel 8 (1a, c) funktionsrättskonventionen.

¹⁶⁶ Artikel 8 (2d) funktionsrättskonventionen; se även Bruce (2014), s. 274.

5 Tillgång till rättssystemet i Sverige

I avsnitten två, tre och fyra har konventionsstater skyldigheter för att säkra tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning presenterats. I det kommande avsnittet undersöks Sveriges rättssystem. Avsnitt 5.1 introducerar Sveriges funktionshinderpolitik och Sveriges rättssystem i brottmålsförfaranden översiktligt. Avsnitt 5.2 med underavsnitt undersöker vilka åtgärder som kan vidtas i rättssystemet när barn med funktionsnedsättning är en del av processen och i avsnitt 5.3 undersöks vilken kunskap yrkesverksamma i rättssystem har.

5.1 Svenska utgångspunkter

5.1.1 Sveriges funktionshinderpolitik

Sverige har varit konventionsstat till funktionsrättskonventionen sedan 2009. Sedan 2017 är funktionsrättskonventionen nära kopplat till Sveriges nationella mål och inriktning för funktionshinderpolitiken. Målet är att med konventionen som utgångspunkt ”uppnå jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet för personer med funktionsnedsättning i ett samhälle med mångfald som grund. Målet ska bidra till ökad jämställdhet och till att barnrättsperspektivet ska beaktas.”¹⁶⁷ Regeringen är tydliga med att målet utgår från mänskliga rättigheter och att det är särskilt viktigt att ta hänsyn till de allmänna principerna som stadgas i artikel 3 funktionsrättskonventionen. Principerna ska inte bara ha genomslag vid tillämpning av funktionsrättskonventionens artiklar, utan även vid tillämpning av det nationella målet.¹⁶⁸ Regeringen lyfter genom målet särskilt fram att barn är rättighetsbärare och att deras bästa ska stå i centrum för alla beslut som rör barn¹⁶⁹ och framhåller att barn med funktionsnedsättning är en grupp som är särskilt viktigt att uppmärksamma ur ett rättighetsperspektiv.¹⁷⁰

I regeringens strategi för systematiskt uppföljande av funktionshinderpolitiken som ska gälla 2021–2031 anger regeringen att det finns väsentliga samhällsområden som påverkar möjligheten att uppnå jämlikhet och

¹⁶⁷ Prop. 2016/17:188, s. 22.

¹⁶⁸ Prop. 2016/17:188, s. 23 ff.

¹⁶⁹ Prop. 2016/17:188, s. 7.

¹⁷⁰ Prop. 2016/17:188, s. 26.

delaktighet. Ett sådant område är tillgång till rättssystemet.¹⁷¹ Bland annat Domstolsverket, Brottsoffermyndigheten och Polismyndigheten har fått uppdrag att särskilt följa upp det nationella målet inom detta område.¹⁷²

5.1.2 Den svenska brottmålsprocessen

Den svenska rättsprocess som blir relevant att se närmre på när ett barn med funktionsnedsättning har blivit utsatt för ett brott är brottmålsprocessen. En brottmålsprocess inleds ofta av att en anmälan om brott görs till polisen. Processens första del är förundersökning. En förundersökning ska inledas så snart det finns anledning att anta att brott som hör under allmänt åtal har förövats, se 23 kap. 1 § rättegångsbalken (RB). Målet med förundersökningen är att undersöka om brott har begåtts, hitta vem som skäligen kan misstänkas för brott och finna så mycket information som krävs för att besluta om åtal ska väckas samt förbereda målet inför huvudförhandling vid tingsrätt, se 23 kap. 2 § RB. Förundersökningen leds av polis eller åklagare, 23 kap. 1 och 3 § RB. Under förundersökningen hålls bland annat förhör med den som misstänks för brottet, brottsoffer och vittnen. Närmre riktlinjer om hur förundersökningen ska gå till finns i förundersökningskungörelsen (1947:984).

Prövning av åtalet sker i rättegång i tingsrätt. För att en domstol ska pröva målet krävs det att åtal väcks för brottet, se 20 kap. 1 § RB. Det är åklagare som väcker åtal. Den domstol som prövar målet är den tingsrätt på den ort där brottet har begåtts, 19 kap. 1 § RB.

Alla människor i Sverige har rättskapacitet. Rättskapaciteten kommer med födelsen och tillfaller alla. Alla människor i Sverige har också rätt att vara part i rättegång, 11 kap. 1 § 1 stycket RB vilket betyder att även barn kan vara part. Av 11 kap. 1 § 2 stycket RB tillsammans med 9 kap. 1 § föräldrabalken (FB) framgår det att barn saknar processbehörighet. Det innebär att barn måste representeras av en ställföreträdare i rättegång. Det är som huvudregel barnets vårdnadshavare som är ställföreträdare vid rättegång, se 10 kap. 2 § FB.

En person som blivit utsatt för ett brott i Sverige får rollen som målsägande. Som målsägande har man vissa rättigheter. 20 kap. 8 § RB anger att målsägande har rätt att vara part i målet och kan biträda målet. Målsägande kan som en del av processen ha skadeståndsanspråk. Målsägandet kan också ha rätt till juridiskt stöd, bland annat i form av ett målsägandebiträde¹⁷³. Barn

¹⁷¹ Socialdepartementet (2021), s. 7 f.

¹⁷² Socialdepartementet (2021), s. 8.

¹⁷³ Se avsnitt 5.3.3.

såväl som vuxna blir målsäganden. Om åklagare eller målsägandebiträde för talan om att den som blivit utsatt för brottet har ett enskilt anspråk prövas även detta under rättegången vid tingsrätten.

5.2 Anpassningar

Som presenterat ovan finns det genom artikel 13 (1) funktionsrättskonventionen en skyldighet för konventionsstaterna att göra anpassningar för att garantera effektiv tillgång till rättssystemet. Anpassningarna ska vara processuella och åldersrelaterade. Detta utgör omedelbara förpliktelser för Sverige.¹⁷⁴

Inför funktionsrättskommitténs nästa granskning av Sverige bad kommittén om svar på frågor om hur Sverige arbetar med funktionsrättskonventionen och olika åtgärder för att säkerställa konventionens rättigheter. De frågade bland annat om vilka åtgärder Sverige har vidtagit för att säkerställa att barn med intellektuella och/eller psykosociala funktionsnedsättningar som har blivit utsatta för brott får tillgång till rättssystemet, på lika villkor som andra barn.¹⁷⁵

Artikel 13 omfattar hela rättsprocessen. Nedan går arbetet närmre in på anpassningar i tre av brottmålsförfarandets centrala delar: förundersökningen och förhandling vid domstol samt rätten att få juridiskt stöd under hela brottmålsförfarandet.

5.2.1 Förundersökning

Den första delen av processen efter att ett barn har utsatts för brott är förundersökningen. Under förundersökningen kommer barnet i kontakt med polis och åklagare, bland annat under förhör. Förhör med barn som blivit utsatta för brott hålls som huvudregel på något av Sveriges 30-tal barnahus. På barnahus är miljön anpassad för att vara barnvänlig och de olika aktörerna som barnet träffar, som polis, socialtjänst och läkare, kommer till barnet i stället för att barnet behöver besöka flera olika platser.¹⁷⁶

Det finns särskilt utbildade åklagare och poliser som utreder brott mot barn. De ska ha djupare kunskap om bland annat barnförhör, barns utveckling, socialtjänstens ansvar och barn med funktionsnedsättning.¹⁷⁷ För vägledning om hur förhör ska anpassas om det är barn som ska förhöras har

¹⁷⁴ Se avsnitt 2.1.2, 3.2.1 och 4.1.

¹⁷⁵ CRPD Committee, List of Issues (2018), p. 9 (d).

¹⁷⁶ Polismyndigheten (2022 a).

¹⁷⁷ Åklagarmyndigheten (2012), s. 4; jfr. Socialdepartementet (2019), s. 53.

Åklagarmyndigheten tagit fram två centrala vägledningar: ”Åklagarens barnhandbok”¹⁷⁸ och rättslig vägledning ”Barnförhör m.m.”¹⁷⁹

Om förhör med barn finns det riktlinjer om hur förhöret ska hållas och vilken typ av frågor som är lämpliga att ställa. Frågorna ska vara öppna och inte ledande samt utan svarsalternativ. Det finns också riktlinjer för vad barn i olika åldrar oftast har för uppfattning om vad som har hänt och hur förhören i övrigt ska gå till med hänsyn till barnets ålder och mognad.¹⁸⁰ För att ett barnförhör ska kunna anpassas efter barnets utvecklingsnivå behöver förhørsledaren ta reda på om barnet har en funktionsnedsättning och om och i så fall hur förhöret behöver anpassas efter det. Närmre om hur olika funktionsnedsättningar påverkar barnets utveckling och förmågor eller hur förhöret bör anpassas finns inte.

Den rättsliga vägledningen ”Barnförhör m.m.” har enbart råd för hur man ska förhöra vuxna med dolda funktionsnedsättningar och går inte in på hur dessa bör kombineras med råden om att förhöra barn. Det finns ingen särskild förhörsmetod som förhørsledaren ska använda sig av men vägledningen presenterar vissa saker man kan behöva ta hänsyn till beroende på vilken typ av funktionsnedsättning personen har. Bland annat att förhørsledaren ska bemöta den som förhörs som en enskild individ med unika förutsättningar och inte som en diagnos, undvika att ställa frågor med alternativ, ge korta instruktioner och ge tydlig information om hur förhöret ska gå till. Det finns också viss information om hur personer med neuropsykiatriska eller intellektuella funktionsnedsättningar brukar reagera på olika situationer. Råden baseras på erfarenheter från förhörssituationer och vägledningen anger att de saker man ska ta hänsyn till gäller oberoende av vilken förhörsmetod som används.¹⁸¹

Forskning visar att förhör med barn med intellektuella eller neuropsykiatriska funktionsnedsättning kan behöva anpassas. Det finns till exempel särskilda risker med upprepade frågor och det är särskilt viktigt att det är öppna frågor som ställs.¹⁸² Ingen av de två vägledningarna ger någon vidare förklaring för hur förhör ska anpassas om barnet har olika funktionsnedsättningar men föreslår att kunskapen om hur barn ska bemötas kan inhämtas genom kontakt med en aktuell intresseorganisation, en god man, läkare eller annan sakkunnig.¹⁸³ Svenska studier pekar bland annat på att rekommendationen att

¹⁷⁸ Åklagarmyndigheten (2012).

¹⁷⁹ Åklagarmyndigheten (2022) Barnförhör m.m. Även något om förhör med vuxna med osynliga funktionsnedsättningar.

¹⁸⁰ Åklagarmyndigheten (2022), s. 14; jfr. Socialdepartementet (2019), s. 53.

¹⁸¹ Åklagarmyndigheten (2022), s. 23 ff.

¹⁸² Cederborg m.fl. (2008), s. 441 ff; Bowles & Sharman (2013), s. 207.

¹⁸³ Åklagarmyndigheten (2012), s. 40.

inte ställa öppna frågor som återfinns i vägledningarna sällan efterlevs av poliser och att många frågor är suggestiva eller med svarsalternativ.¹⁸⁴ Studierna visar också att kunskap om vad barn med funktionsnedsättning klarar av och vilka sätt förhørsledaren kan hjälpa barnet att berätta en trovärdig historia är små.¹⁸⁵

De studier som visar på att poliser sällan följer rekommendationerna på öppna frågor är från 2012. På funktionskommitténs fråga från 2019 svarar Sverige att poliser arbetar med att säkerställa att barn med funktionsnedsättning får lika villkor som andra barn genom att använda vetenskapligt utformade metoder för förhör. De ska ställa öppna frågor och ett anpassat, enkelt språk samt ge tid för barnet att utveckla sina tankar oavsett barnets ålder och mognad.¹⁸⁶ Hur poliser efterlever dessa krav idag finns inga studier som visar.

5.2.2 Förhandling vid domstol

Utgångspunkten i en svensk brottmålsrättegång är att förhör sker på plats i domstol och att förhör som hållits under förundersökningen inte ska spelas eller läsas upp om det inte finns särskilda skäl. Med andra ord föreligger ett förbud mot vittnesattester, se 35 kap. 14 § RB.

I NJA 1963 s. 555 prövade Högsta domstolen om ett tidigare bandat förhör med ett barn skulle få användas i rätten i stället för att barnet hördes på plats. I målet sa Högsta domstolen att med hänsyn till barnets ålder, att det förflutit tid sen brottet begicks och att förhöret var upptaget på band behövde barnet inte höras igen utan hennes förhör kunde spelas upp. Det var ett godtagat undantag från bestämmelsen i 35 kap. 14 § RB.¹⁸⁷ Sedan dess har inspelade förhör med barn godtagits som bevisning vid rättegång och om barnet är under 15 år är huvudregeln att förhöret som hålls under förundersökning spelas in med ljud och video och visas upp under huvudförhandlingen.¹⁸⁸

Rättegången kan innebära en psykisk påfrestning på barn. Därför har det ansetts olämpligt att låta mindre barn medverka i rättegångar, särskilt i de fall då de blivit utsatta för brott.¹⁸⁹ Polismyndigheten skriver att det görs en bedömning från fall till fall om barnet vill och kan delta på plats i domstol. Om barnet inte vill slipper barnet alltså med hänsyn till den praxis som utvecklats.¹⁹⁰ Om barnet i stället vill delta finns inga hinder mot att kalla

¹⁸⁴ Cederborg, Hultman & La Rooy (2012), s. 120; Cederborg & Lamb (2008), s. 55.

¹⁸⁵ Cederborg & Lamb (2008), s. 55; Cederborg, La Rooy & Lamb (2008), s. 110.

¹⁸⁶ Socialdepartementet (2019), s. 50 ff.

¹⁸⁷ NJA 1963 s. 555.

¹⁸⁸ Åklagarmyndigheten (2012), s. 25.

¹⁸⁹ Jfr. Sutorius (2014), s. 282.

¹⁹⁰ Polismyndigheten (2022 b).

barnet eller att höra barnet på plats. Det är åklagaren som är förhørsledare som fattar beslut om hur barnet ska höras. I de fall barnet ska höras på plats är rekommendationen att åklagaren möter upp barnet tillsammans med barnets särskilda företrädare eller målsägandebiträde.¹⁹¹ Om barnet förhörs på plats finns det möjlighet för barnet att slippa träffa den som står tilltalad för brottet om det underlättar för barnet. Det görs genom medhörning, vilket innebär att barnet kan få lyssna på rättegången från ett annat rum och när barnet själv ska höras tas den som står tilltalad ut från rättegångssalen och får i stället lyssna på förhöret med barnet utan att vara i rummet.¹⁹²

5.2.3 Juridisk hjälp

Funktionsrättskommittén har i sammanfattande slutsatser till olika länder tagit fasta på att en del av att garantera effektiv tillgång till rättssystemet innefattar skyldigheten att tillhandahålla kostnadsfritt juridiskt stöd och hjälp i de rättsliga processerna.

Huvudregeln är att barnets vårdnadshavare företräder barnet i rätten, se 10 kap. 2 § FB. Om ett barn blivit utsatt för ett brott som kan leda till fängelse och vårdnadshavaren kan misstänkas för brottet eller om det befaras att barnets vårdnadshavare på grund av sitt förhållande till den som kan misstänkas inte kommer att ta vara på barnet rätt, ska en särskild företrädare för barn förordnas om en vårdnadshavare kan misstänkas för brottet, se 1 § lag (1999:997) om särskild företrädare för barn. Den särskilda företrädaren ska ta vara på barnets rätt under förundersökning, rättegång och potentiellt efterföljande skadestånd och ansökan om brottsskadeersättning, 3 §. En särskild företrädare för barn träder in i vårdnadshavarens ställe.

Stöd för barn som har blivit utsatta för brott finns även i form av målsägandebiträde och stödperson i enlighet med 20 kap. 15 § RB. Stödperson är en person som får följa med under förundersökning och vid rättegång. Det kan bland annat vara en närstående, någon från en brottsofferjour eller funktionsrättsorganisation och är inte en jurist som för personens talan. Stödpersonen har inga juridiska befogenheter.¹⁹³

Juridiska befogenheter har i stället målsägandebiträdet. Målsägandebiträde ska förordnas till en målsägande som har blivit utsatt för ett sexualbrott, våldsbrott eller om det är ett annat brott som har fängelse i straffskalan om det med hänsyn till målsägandens personliga förhållanden och övriga omständigheter kan antas att målsäganden har ett särskilt starkt behov av ett

¹⁹¹ Åklagarmyndigheten (2012), s. 47 f.

¹⁹² Polismyndigheten (2022 b).

¹⁹³ Se även Brottsofferjouren (2015), s. 77.

sådant biträde, se 1 § lag (1988:609) om målsägandebiträde. I Åklagarmyndighetens rättsliga vägledning "Barnförhör m.m." framgår att målsägande med funktionsnedsättning har ofta större behov av ett målsägandebiträde och när tingsrätten beslutar om målsägandebiträde ska förordnas eller inte bör informationen om funktionsnedsättning skickas med så att de kan göra en korrekt prövning av behovet.¹⁹⁴ Personer med funktionsnedsättning kan ha rätt till målsägandebiträde även vid mindre allvarliga brott eftersom det kan finnas ett särskilt behov av stödet.¹⁹⁵ Ett målsägandebiträde förordnas när fundersökning har inletts, 1 §, och ska ta vara på målsägandes intressen, lämna stöd och hjälp till målsägande samt bistå målsägande med att föra talan om enskilt anspråk, 3 §. Kostnaden för målsägandebiträdet hamnar på staten, så det är kostnadsfritt för den enskilda, se 5 § lag om målsägandebiträde tillsammans med 27 § rättshjälpslagen (1996:1619).

Från funktionsrättskommittén riktas återkommande kritik mot olika stater om att möjligheten att få juridiskt stöd brister. En sådan kritik finns också från funktionsrättsrörelsen i Sverige.¹⁹⁶ I ett svenskt sammanhang rör kritiken möjligheten att få stöd i processer för upprättelse efter rättighetskränkningar eller i förvaltningsrättsliga processer, vilket arbetet inte kommer gå djupare in på.

Barn med funktionsnedsättning som har blivit utsatta för våldsbrott eller sexuella övergrepp har rätt till kostnadsfritt juridiskt stöd. För att stödet ska leda till att barnet får effektiv tillgång till rättssystemet krävs inte bara att barnet alltid får stödet utan också att stödet är bra. I en rapport från Brå 2016 anger verksamma poliser, målsägandebiträden och verksamma inom brottsofferjourer att personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar utgör en grupp som saknar stöd i samband med rättsprocesser.¹⁹⁷ Intervjuade målsägandebiträden uppger att de tycker att det är särskilt svårt att identifiera vilka behov personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar har. Brå menar att det kan göra att hinder i processen inte uppmärksammas för rätten och att denna grupp därför riskerar att inte få det stöd de behöver.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Åklagarmyndigheten (2022), s. 16.

¹⁹⁵ Brottsofferjouren (2015), s. 77.

¹⁹⁶ Se ex. Funktionsrätt Sverige m.fl. (2019) s. 31 och 44.

¹⁹⁷ Brå (2016), s. 88.

¹⁹⁸ Brå (2016), s. 80 f.

5.3 Kunskap

Artiklarna 4 (1i), 8 (2d) och 13 (2) funktionsrättskonventionen kräver tillsammans att staten främjar utbildning så att alla verksamma inom rättssystemets olika delar har kunskap om vilka rättigheter som personer med funktionsnedsättning har, vad olika funktionsnedsättningar innebär samt deras individuella behov och förståelse för vilka anpassningar som måste göras för att tillhandahålla effektiv tillgång till rättssystemet på lika villkor som andra. Kraven på kunskap och utbildning som funktionsrättskonventionen ställer går i linje med vad barn med funktionsnedsättning i Sverige har berättat. De har uppgett att det är viktigt för dem att vuxna har kunskap om deras funktionsnedsättning och deras särskilda situation som barn.¹⁹⁹

I en svensk kontext identifierar uppsatsen tre områden med koppling till kunskap om personer med funktionsnedsättning: utbildning av ordinarie aktörer, bevisvärdering samt möjligheten att inhämta sakkunskap.

5.3.1 Utbildning av ordinarie aktörer

Artikel 13 omfattar som sagt alla aktörer i rättskedjan, som poliser, åklagare och domare. Polismyndigheten skriver att på polisutbildningen behandlas situationen för personer med funktionsnedsättning inom ramen för utbildning om polisens uppdrag och roll, mänskliga rättigheter, kommunikation och bemötande av brottsoffer, utredning och förhör. På alla polisutbildningar i Sverige utgör kunskap om personer med funktionsnedsättning en del av kursinnehållet som examineras. Även i fortbildningskurser finns information om anpassningar som krävs i mötet med personer med funktionsnedsättning.²⁰⁰

Under perioden 2012–2016 var Sveriges domstolar, Polismyndigheten och Brottsoffermyndigheten strategiska myndighet för genomförandet av Sveriges funktionshinderpolitik. Under perioden fanns en digital utbildning med fokus på personer med funktionsnedsättning för medarbetare på Sveriges domstolar. Efter utbildningen skulle medarbetarna känna till vikten av personliga bemötanden, tillgänglighet i lokaler och att alla kan ta del av information.²⁰¹ Efterföljande enkätundersökningar²⁰² uppvisade stora kunskapsbrister om funktionsrättskonventionen, rätten till skälig anpassning och diskrimineringslagen. Så få som 0,0–0,7 % av domare,

¹⁹⁹ Barnombudsmannen (2016), s. 42.

²⁰⁰ Polismyndigheten (2016), s. 10.

²⁰¹ Sveriges domstolar (2016), s. 3.

²⁰² Enkäten skickades till domare, assessorer/fiskaler/notarier, föredragande/beredningsjurist, domstolssekreterare (idag domstolshandläggare), administrativt ansvarig, vaktmästare/ordningsvakt 2012, 2014, 2015 och 2016.

assessorer/fiskaler/notarier och domstolshandläggare som deltog i enkäten bedömde att de har god kunskap om innehållet i funktionsrättskonventionen²⁰³ medan 15,4–27,4 % inte kände till konventionens existens.²⁰⁴ Resultatet från enkätstudien visar att utbildningen inte heller har nått fram med kunskap om vilka anpassningar som finns att göra och vad domstolarna har för möjlighet att tillgängliggöra processer.²⁰⁵

Inom Sveriges domstolar finns en ny e-utbildning ”Domstolen är till för alla”, med samma syfte som den tidigare kursen. Kursen är inte obligatorisk och vänder sig till alla anställda inom Sveriges domstolar.²⁰⁶ Av Domstolsakademins²⁰⁷ kursutbud för 2022 för ordinarie domare och övriga jurister finns tre kurser som omnämner barn i sin kursbeskrivning. Kurserna har fokus på hur barnkonventionen som lag påverkar svensk rättstillämpning, barn i migrationsmål och barn i processer om tvångsvård.²⁰⁸ Personer med funktionsnedsättning omnämns i en kursbeskrivning till en kurs som handlar om socialförsäkringsrätt.²⁰⁹

Angående utbildning av personer i rättsväsendet förklarar Socialdepartementet att åklagarna har handböcker för att få stöd i hur förundersökning ska gå till när personer med funktionsnedsättning är utsatta och hänvisar till de vägledningarna som presenterats under avsnitt 5.2.1. Brottsoffermyndigheten och vittnesstöd arbetar med att utbilda sina anställda och ge kunskap om förhållanden och behov hos personer med funktionsnedsättning samt vilka hinder som står i vägen för deltagande och tillgång till rättssystemet.²¹⁰

5.3.2 Bevisvärdering

Vid brottmål gäller principen om fri bevisprövning i svensk rätt, se 35 kap. 1 § första stycket RB. Principen består av två delar, principen om fri bevisföring samt principen om fri bevisvärdering. Fri bevisvärdering innebär att den som bedömer bevisen, alltså rätten som dömer i ett mål (domare samt nämndemän) endast är bunden av den kunskap som finns om verklighetssammanhangen, att värderingen sker objektivt och att domskälen redovisas. Den fria

²⁰³ Domstolsverket (2016), s. 9 f.

²⁰⁴ Domstolsverket (2016), s. 6 f.

²⁰⁵ Domstolsverket (2016), s. 2 ff.

²⁰⁶ Domstolsverket (u.å), s. 1.

²⁰⁷ ”Domstolsakademin ansvarar för juridisk utbildning för domare och andra jurister som arbetar i den dömande verksamheten inom Sveriges Domstolar.” Se Sveriges domstolar (2022 a).

²⁰⁸ Domstolsakademin (2022 b), s. 9, 20 och 29.

²⁰⁹ Sveriges domstolar (2022 b), s. 26.

²¹⁰ Socialdepartementet (2019), s. 55 f.

bevisvärderingen är dynamisk, föränderlig och aldrig helt förutsägbar.²¹¹ Trots att bevisvärderingen ska vara objektiv kan det vid ett mindre klart bevisläge öka utrymmet för vaga allmänna erfarenhetsstaser. Bevisvärderingen kan då i högre grad präglas av icke-juridiska faktorer, som subjektivitet, magkänsla, intuition och till och med fördomar.²¹²

Högsta domstolen har utvecklat en bevisprövningsmodell utifrån vittnespsykologiska utgångspunkter. Grundtanken är att utsagans tillförlitlighet kan provas genom ett antal realitetskriterier, som detaljrikedom, konstans och åldersadekvans. Uppgifterna ska framstå som sannolika och inbördes förenliga, berättelserna ska inte innehålla moment som ger anledning att betvivla uppgifterna och ska inte motsägas av annan utredning.²¹³

Om de vedertagna modeller som domstolar använder för att bedöma trovärdigheten för vittnesutlåtanden gör Cederborg och Lamb gällande att metodernas säkerhet aldrig har prövats på utsagor från barn med funktionsnedsättning.²¹⁴ Lainpelto skriver att när det gäller barns utsagor generellt måste man vara medveten om att bedömningarna om barnets trovärdighet och tillförlitlighet är mycket komplicerade och att de kriterierna som Högsta domstolen har utformat kan vara svåra att applicera på barns utsagor i allmänhet och på utsagor av barn med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar i synnerhet.²¹⁵ Trots detta visar studier att i mål där barn med inlärningssvårigheter blivit utsatta för brott har domare ansett att en trovärdig utsaga från barnet i fallet ska ha samma tydliga egenskaper som i fall där barn inte har haft inlärningssvårigheter eller andra funktionsnedsättningar. De studerade domsluten innehöll resonemang om hur barnens utsagor förhöll sig till kriterierna och att de inte nådde upp.²¹⁶ Intervjuade domare har utifrån dessa domslut sagt att de barn med funktionsnedsättning som inte kan lämna en sammanhängande historia inte kan anses trovärdiga. Dessa barn kommer inte vara lika skyddade av rättssystemet.²¹⁷ I en studie av rättsfall med övergreppsmisstankar mot barn med någon neuropsykiatrisk funktionsnedsättning har barnens möjlighet att lämna utsagor i förhållande till sin funktionsnedsättning bedömts på ”psykologisk schablonkunskap”, något som Lainpelto anser knappast kan

²¹¹ Lainpelto (2014), s. 272 f.

²¹² Lainpelto (2014), s. 274.

²¹³ Se bl.a. NJA 1993 s. 616.

²¹⁴ Cederborg & Lamb (2006), s. 539 ff.

²¹⁵ Lainpelto (2014), s. 277; se även Cederborg & Gumpert (2010), s. 130 f.

²¹⁶ Cederborg & Lamb (2006), s. 539 ff; Cederborg & Gumpert (2010), s. 134 f.

²¹⁷ Cederborg & Gumpert (2010), s. 130 f.

anses tillräcklig som referens när det gäller komplicerade värderingar av utsagor.²¹⁸

Det finns inte stöd för att neuropsykiatriska funktionsnedsättningar påverkar förmågan att lämna korrekta uppgifter, men trots det visar en studie att bedömningen av tillförlighet och trovärdighet signifikant påverkas av vetenskapen om en neuropsykiatrisk funktionsnedsättning.²¹⁹ I studien fick två grupper av juriststudenter (53 i ena gruppen och 54 i andra) läsa ett exempelförhör med en 11 årig flicka som påstods ha blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp av sin pappa. Den ena gruppen fick också veta att flickan hade två neuropsykiatriska diagnoser (ADHD och Asperger syndrom) och att hon gick i en klass för elever med särskilda behov. Juriststudenterna fick läsa förhöret och bedöma hur trovärdig de fann flickan, om de tyckte att hon återgav självupplevda händelser, om hennes berättelse var detaljrik och om man ansåg att hennes berättelse var sann på en 10-gradig skala. De fick också svara på om de bedömde hennes förmåga att berätta om övergreppet i förhållande till barn i samma ålder.²²⁰ Undersökningen visade att de studenter som hade informationen om funktionsnedsättningen skattade flickans trovärdighet och berättelsens tillförlitlighet signifikant lägre på samtliga av de fyra 10-gradiga skalorna. De ansåg att historien innehöll färre detaljer, att hennes berättelse i mindre utsträckning gav uttryck för vad som verkligen hade hänt, att de var mindre sanningsenliga samt att hon hade lägre förmåga att berätta om övergreppet än barn i samma ålder.²²¹

Den studien som redogjorts för ovan visar på att det fortsatt finns fördomar om barn med funktionsnedsättning och att dessa fördomar påverkar hur barn med funktionsnedsättningar utsagor påverkas. En annan studie har visat att barn med intellektuella funktionsnedsättningar inte blir effektivt och rättvist bedömda när de ska berätta om brott de har utsatts för.²²² I studien intervjuades poliser, åklagare och domare. De intervjuade angav att de hade låg tilltro till barns möjligheter att kunna berätta vad som hänt och flera av de intervjuade sa att de inte har tillräcklig kunskap om vad de kan förvänta sig av barn med olika funktionsnedsättningar. Gemensamt för de intervjuade var tron på att domare var oinformerade om barns kapaciteter.²²³

Resultatet från studierna som presenterats ovan pekar på att det finns risk att rätten inte har kunskap om hur funktionsnedsättningen hos barnet påverkar

²¹⁸ Lainpelto (2014) s. 278.

²¹⁹ Lainpelto (2014), s. 283.

²²⁰ Lainpelto, Isaksson & Lindblad (2016), s. 281 f. Resultatet från studien presenteras också i Lainpelto (2014), s. 283.

²²¹ Lainpelto, Isaksson & Lindblad (2016), s. 283 f.

²²² Cederborg & Gumpert (2010), s. 134 f.

²²³ Cederborg & Gumpert (2010), s. 131.

den utsaga som lämnas och i sin tur inte vet hur trovärdighet- och tillförlitlighetsbedömningen av utsagan ska göras. Det verkar därför finnas ett behov av att inhämta ytterligare kunskap till rätten.

5.3.3 Sakkunskap

När rätten står inför att värdera utsagor från barn med funktionsnedsättning och inte vet hur funktionsnedsättningen i fråga påverkar barnets minne, möjlighet att uppfatta eller redogöra för detaljer eller något annat som kan vara av relevans för rätten har rätten möjlighet att inhämta sakkunskap från en sakkunnig. Den sakkunniga kan tillföra kunskap om barnets utveckling eller funktionsnedsättning som är nödvändig för förståelsen och värderingen av barnets berättelse.²²⁴

Möjligheten att inhämta sakkunskap finns för i form av en domstolssakkunnig, 40 kap. 1 § RB. Åklagare kan under förundersökning begära att domstolen tar in en domstolssakkunnig, se 23 kap. 14 andra stycket RB. En part i ett mål kan också ta in en sakkunnig (partssakkunnig), se 40 kap. 19 § RB. Enligt 19 § förundersökningskungörelsen bör någon som har särskild sakkunskap om barn- och förhörpsykologi biträda vid förhöret eller yttra sig angående värdet av barnets utsaga när utsagan har avgörande betydelse för utredningen eller om det är av vikt med hänsyn till barnets ålder och utveckling samt brottets beskaffenhet. I Åklagarmyndighetens barnhandbok framgår att när åklagare anser att det finns ett behov av expertkunskap ska åklagaren begära att rätten inhämtar en domstolssakkunnig. I framställningen ska åklagaren ange vilket förhållande som den sakkunniga ska yttra sig över samt vilka frågeställningar åklagaren har.²²⁵

I barnhandboken framgår att inhämtandet av expertkunskap kan vara avgörande för hur ett barn som blivit utsatt för brott upplever mötet med polis och åklagare, vilket i sin tur kan påverka möjligheten för barnet att kunna berätta vad hen har upplevt.²²⁶

Både möjligheten och behovet att ta in sakkunskap finns alltså. Trots det anser bland annat Åklagarmyndigheten och Stiftelsen Barnahus att sakkunskap inte inhämtas i den utsträckning som behövs.²²⁷ Svenska studier av rättsfall där barn med funktionsnedsättningar blivit utsatta för brott visar att rätten mycket sällan inhämtar kunskap som kan ge information om hur barnets

²²⁴ Jfr Åklagarmyndigheten (2012), s. 39 f.

²²⁵ Åklagarmyndigheten (2012), s. 40.

²²⁶ Åklagarmyndigheten (2012), s. 40.

²²⁷ Jfr. Åklagarmyndigheten (2012), s. 40; Stiftelsen Allmänna barnhus (2016), s. 42.

funktionsnedsättning påverkar barnets möjlighet att berätta om sina upplevelser av brottet.²²⁸

Även i de fall när sakkunskap inhämtats kan det göras anmärkningar. I de studerade fallen har de sakkunnigutlåtanden som lämnats nästan uteslutande varit skriftliga och den sakkunniga har inte hörts i domstol. I de flesta fallen har utlåtandena som lämnats varit skrivna med ett annat syfte än brottmålsprocessen i fråga, exempelvis lämnades utlåtanden som egentligen rörde barnets behov vid utbildning eller till socialtjänsten. I flera fall var utlåtandena dessutom utfärdade flera år tidigare. Utlåtandena som utformats till något annat sammanhang eller är gamla tar inte upp det som är nödvändigt för domstolen att veta vid sina bedömningar och kan därför inte sägas ge stöd i rättens trovärdighet- och tillförlitlighetsbedömning.²²⁹

²²⁸ Cederborg & Lamb (2006), s. 54; Lainpelto & Lindblad (2011), s. 189; Lainpelto (2014) s. 278; Cederborg, Hultman & La Roy (2012), s. 113.

²²⁹ Cederborg & Lamb (2006), s. 541; se även Cederborg, Hultman & La Roy (2012), s. 113.

6 Avslutande diskussion

Barn med funktionsnedsättning riskerar i högre utsträckning än andra barn att utsättas för våld och har svårare att få tillgång till sina grundläggande rättigheter. Det är därför ingen tvekan om att barn med funktionsnedsättning är i en särskilt sårbar situation och i behov av särskilt skydd. Funktionsrättskonventionen synliggör att de skydd som finns i tidigare mänskliga rättighetskonventioner inte har varit tillräckligt för att skydda barn med funktionsnedsättning och fastställer skyldigheter för konventionsstaterna för att ytterligare skydda barn med funktionsnedsättning. Funktionsrättskonventionen utgör tillsammans med barnkonventionen ett unikt skydd för barn med funktionsnedsättning i internationell rätt. Sverige är konventionsstat till båda konventionerna och åläggs således att säkerställa de skyldigheter som konventionerna ställer upp.

Det är positivt att se att Sveriges mål för funktionshinderpolitiken utgår från funktionsrättskonventionen och har ett uttalat barnrättsperspektiv. Utifrån de målen understryker Sverige vikten av att prata om frågor som rör barn med funktionsnedsättning som mänskliga rättigheter och barn med funktionsnedsättnings roll som rättighetsbärare stärks. Strategin för systematiskt uppföljande visar också på att regeringen tar fasta på vikten av tillgång till rättssystemet för att uppnå jämlikhet och delaktighet.

Om ett barn med funktionsnedsättning blivit utsatt för ett brott inleds en brottmålsprocess. Genom processen ska det misstänkta brottet utredas och om domstolen finner att ett brott har begåtts ska den som döms få ett straff och barnet som blivit utsatt få upprättelse. I processen deltar barnet som målsägande. Att barnet ska delta är inte bara nödvändigt för att processen ska gå rätt till utan det är även en mänsklig rättighet. Tillgång till rättssystemet är en självständig rättighet i funktionsrättskonventionen och är ett mål i sig, inte bara ett medel att få tillgång till andra rättigheter. Genom funktionsrättskonventionen artikel 13 tillsammans med artikel 7 ska Sverige säkerställa att barn med funktionsnedsättning får effektiv tillgång till rättssystemet på lika villkor som andra barn genom hela rättskedjan. Det är en omedelbar skyldighet och lämnar inget utrymme för Sverige att avhålla sig från att förverkliga rättigheten med hänvisning till att det inte finns resurser.

Eftersom rättigheterna i funktionsrättskonventionen är odelbara och inbördes beroende av och relaterade till varandra samspelar den materiella rättigheten tillgång till rättssystemet i artikel 13 med konventionens allmänna principer och skyldigheter. De allmänna principerna och skyldigheterna ålägger

skyldigheter för staterna samtidigt som de förtydligar och förstärker rättigheten tillgång till rättssystemet.

För att det svenska rättssystemet ska anses utformat i enlighet med de allmänna principerna i artikel 3 krävs det att rättssystemet respekterar barn med funktionsnedsättnings inneboende värde, är icke-diskriminerande, utformat på ett sätt som möjliggör fullständigt och faktiskt deltagande, tillhandahåller lika möjligheter samt respekterar den fortlöpande utvecklingen av förmågor hos barn med funktionsnedsättning. Artikel 5 (1–2) kräver att alla ska få lika skydd och samma förmåner av statens lagar utan diskriminering samt att all diskriminering på grund av funktionsnedsättning ska elimineras. Det förtydligar att det skyddet och de förmåner som finns genom brottmålsprocessen måste garanteras för alla, och precis som den sociala modellen erkänner är det inte tillräckligt med formell rättvisa för att garantera detta. För att faktiskt garantera samma lika skydd och samma förmåner krävs det att Sverige vidtar åtgärder i enlighet med de allmänna åtagandena i artikel 4 samtidigt som de mer specifika skyldigheter i de andra artiklarna efterlevs.

För att säkerställa effektiv tillgång till rättssystemet ska Sverige mer specifikt erbjuda processuella och åldersrelaterade anpassningar i enlighet med artikel 13 (1). Exakt vilka anpassningar som görs är fritt för Sverige att bestämma men åtgärderna måste syfta till att tillgång säkerställs. Skyldigheten att göra anpassningar betonas ytterligare av artikel 7 (1) som stadgar att Sverige ska vidta alla nödvändiga åtgärder för att säkerställa att barn med funktionsnedsättning kan åtnjuta sina rättigheter. Dessutom finns skyldigheten att erbjuda stöd anpassat till barnets ålder och funktionsnedsättning för att säkerställa att barnet kan utöva sin rätt att komma till tals samt få sina åsikter beaktade på lika villkor som andra barn, genom artikel 7 (3).

I Sverige förhörs barn har blivit utsatta för brott under förundersökningen. Förhöret spelas in med bild och ljud och oftast är det den inspelningen som visas under huvudförhandlingen i stället för att barnet hörs på plats i domstol. Under processen är det särskilt utbildade poliser och åklagare som leder förhör respektive förundersökning och det finns vägledningar för hur förhören ska utformas för att på bästa sätt anpassas efter barn. Det finns möjlighet för barnet att få en särskild företrädare och ett målsägandebiträde för juridiskt stöd. Förhör och möten med barnet sker på en plats utformad för att barnet ska känna sig särskilt tryggt. Sverige har alltså vissa anpassningar för att möjliggöra deltagande i rättsprocessen för barn.

Att det går att göra anpassningar av rättssystemet när barn uppges ha blivit utsatta för brott är positivt. Det är bra för att möjliggöra barns deltagande och en del i att upprätthålla barns rätt att komma till tals och respektera barns fortlöpande utveckling. Det finns också utrymme för polis och åklagare att utreda vad som är förenligt med barnets bästa, exempelvis i fråga om att delta i domstol eller inte. Sveriges rättssystem har därför anpassningar för barn. Frågan är om det universellt utformade förhören, stödet och processen i domstol är tillräckliga för att faktiskt skapa tillgång till rättssystemet också för barn med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra barn.

Brottmålsprocessens utformning där förhör med barnet bara sker under förundersökningen innebär att domare och nämndemän gör bedömning av barnets historia, trovärdighet och tillförlitlighet baserat på det inspelade förhöret. Förhöret under förundersökningen har därför en stor betydelse i processen och det är av yttersta vikt att det går rätt till. Med hänsyn till detta är det oroväckande att poliser och åklagare uppger att de inte har kunskap om vad barn med funktionsnedsättning klarar av och hur de kan hjälpa barn att tillförlitligt berätta om vad som har hänt och att målsägandebiträden uppger att de tycker att det är svårast att ge rätt stöd till personer med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Utifrån det är det ytterligare oroväckande att sakkunskap inte inhämtas i den utsträckning som behövs.

Barn med funktionsnedsättnings rättigheter att få tillgång till rättssystemet, faktiskt och fullt ut delta och kravet på Sverige göra anpassningar för att möjliggöra det har inget genomslag om inte de yrkesverksamma vet om att rättigheterna finns och vad som ska göras. De som möter barn med funktionsnedsättning i rättssystemet, som poliser, åklagare, målsägandebiträden och domare, måste veta vilka rättigheter barn med funktionsnedsättning har och vilka krav det finns på Sverige. De måste också veta vad olika funktionsnedsättningar innebär för att kunna göra rätt anpassningar. Det är inte tillräckligt att det genom lag eller vägledning finns möjlighet att göra anpassningar om inte de yrkesverksamma vet om när anpassningarna blir aktuella eller inte inhämtar sakkunskap som kan stödja dem i sitt bemötande eller i sina förhör. Om Sverige inte gör anpassningar säkerställs inte tillgången till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning på lika villkor som för andra barn och Sverige riskerar att kränka artikel 13 (1), 5 (1–2) och 7 (1).

Funktionsrättskonventionen tar fasta på behovet av kunskap hos yrkesverksamma och kräver att Sverige ska främja ändamålsenlig utbildning för de som arbetar inom rättsväsendet för att säkerställa effektiv tillgång till rättssystemet i enlighet med artikel 13 (2) och kunna ge de stöd och den service som rättigheten kräver, se artikel 4 (1i). Utbildningen kan också

förstås som en del av det större arbetet med att bygga bort stereotyper, fördomar och negativa uppfattningar av personer med funktionsnedsättning och stärka deras rättigheter i linje med skyldigheterna i artikel 8. Genom formuleringarna av artiklarna 4 (1i), 8 (2d) och 13 (2) framgår tydligt syftet med utbildningen: att säkerställa att personer med funktionsnedsättning får tillgång till den rättighet som artikeln kräver – i det här fallet tillgång till rättssystemet. Utbildningen ska alltså leda till att aktörer inom rättssystemet förstår hur de ska skapa tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning och att de yrkesverksamma ska kunna ge rätt stöd för att tillförsäkra rättigheten. Det är inte tillräckligt att utbildning sker om det inte leder till att tillgång säkerställs.

Idag finns en utbildning för alla anställda vid Sveriges domstolar med syfte att stärka kunskapen om personliga bemötanden och tillgänglighet till domstolens lokaler, samma syfte som utbildningen som hölls 2012–2016. Utbildningar som finns nu fokuserar på tillgänglighet. Tillgänglighet i enlighet med artikel 9 är en nödvändig del för att tillförsäkra andra rättigheter och en nödvändig del av tillgång till rättssystemet – om det inte är tillgängliga kan effektiv tillgång inte säkras. Det är dock inte en tillräcklig del. Beaktat utbildningarnas smala fokus och resultatet efter den tidigare utbildningen kan utbildningarna inte anses tillräckliga för att säkerställa tillgång till rättssystemet. Varken den tidigare eller nuvarande utbildningen informerar om mångfalden bland barn med funktionsnedsättning, vilka rättigheter de har, vilka anpassningar som kan vara nödvändiga att göra eller vad domstolen har för möjligheter att göra dessa. Sverige kan därför inte anses uppfylla sina skyldigheter enligt artikel 13 (2) och 4 (1i).

I ett större perspektiv måste synen på barn med funktionsnedsättning förändras och skyddet för att barn med funktionsnedsättning inte ska utsättas för brott stärkas. Barn med funktionsnedsättning får inte ses som så kallade safe targets för förövare att förgripa sig på. Barnen behöver själva kunskap om vad som är brott och vad som ska anmälas, mörkertalen kring begångna brott behöver minska och barnets utsagor måste hämtas på ett sätt så att historian är trovärdig och tillförlitlig i en bevisvärdering. För det måste med det finnas effektiva åtgärder att vidta genom hela rättsprocessen och rättens aktörer måste ha kunskap om rättigheterna för barn att delta.

Rättssystemets aktörer lever inte skilda från sin samtid utan sitter precis som allmänheten i stort på fördomar, förutfattade meningar och stereotypa uppfattningar om barn med funktionsnedsättning och vad de har för kapaciteter och förmågor. Dessa fördomar kommer inte förebyggas enbart med utbildning av poliser, åklagare och domare. Det som artikel 8 i funktionsrättskonventionen tar fasta på är att medvetandet om barn med

funktionsnedsättnings situation och kapacitet höjas i hela samhället samtidigt som de negativa stereotyperna om dem bekämpas. Det är Sveriges skyldighet att vidta omedelbara, effektiva och ändamålsenliga åtgärder för detta. Ett arbete med medvetandegörande åtgärder är nödvändigt för att bygga bort fördomar i Sverige.

Bristande kunskap, fördomar och förutfattade meningar kan leda till att korrekta anpassningar inte görs och att målsägandebiträdet inte vet vilket stöd som ska ges och därför inte möjliggör tillgång på lika villkor eller att förhørsledaren använder fel metod vid förhör och på så sätt inte kan hjälpa barnets utsaga att komma fram. Det riskerar inte bara att förundersökningar läggs ner eller att åtal inte vinner framgång och riskerar barnets rätt till upprättelse för brottet, det kränker även barnets rätt att uttrycka sin åsikt och strider mot skyldigheten att vidta åldersrelaterade anpassningar. Bristande kunskap kan dessutom leda till att domaren inte vet hur en utsaga bör värderas eller att domaren låter sina uppfattningar om en funktionsnedsättning färga barnets prestation och historia.

Sammantaget finns det brister i det svenska rättssystemet som leder till att barn med funktionsnedsättning inte får effektiv tillgång till rättssystemet på lika villkor som andra barn. Det kan utgöra diskriminering. Diskriminering är i sin tur en kränkning av det inneboende värdet hos barnet med funktionsnedsättning, vilket Sverige har lovat att respektera. Om Sverige inte kan säkerställa tillgång till rättssystemet för barn med funktionsnedsättning brister Sverige i efterlevnaden av artikel 13. Sverige respekterar i så fall inte heller de allmänna principerna i artikel 3 eller skyldigheterna som Sverige åtagit sig i artikel 4, 5 och 7.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Sverige

Utredningsbetänkanden

Ds 2008:23 FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning

Propositioner

Prop. 2016/17:188 Nationellt mål och inriktning för funktionshinderpolitiken

Prop. 2017/18:186 Inkorporering av FN:s konvention om barnets rättigheter

FN organ

Barnrättskommittén (CRC Committee)

CRC Committee, General Comment No. 5 (2003) on general measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child (on Articles 4, 42 and 44, para. 6). 27 November 2003, CRC/GC/2003/5.

CRC Committee, General Comment No. 9 (2006) on the rights of children with disabilities. 11-29 September 2006, CRC/C/GC/9.

CRC Committee, General Comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard. 1 July 2009, CRC/C/GC/12.

CRC Committee, General Comment No. 14 (2013) on the rights of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration. 29 May 2013, CRC/C/GC/14.

FN:s Generalförsamling

UN General Assembly (UNGA), Resolution No. A/64/435 on Rights of the child, 3 March 2010.

Funktionsrättskommittén (CRPD Committee)

CRPD Committee, Concluding observations on the initial report of Sweden, (2014). CRPD/C/SWE/CO/1.

CRPD Committee, Concluding observations on the initial report of Norway, (2019). 7 May 2019, CRPD/C/NOR/CO/1

CRPD Committee, Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Spain, (2019). 13 May 2019, CRPD/C/ESP/CO/2-3.

CRPD Committee, Concluding observations on the combined second and third periodic reports of Australia, (2019). 15 October 2019, CRPD/C/AUS/CO/2-3.

CRPD Committee, Concluding observations on the initial report of Estonia, (2021). 15 May 2021, CRPD/C/EST/CO/1.

CRPD Committee, Concluding observations on the initial report of France (2021). 4 October 2021, CRPD/C/FRA/CO/1.

CRPD Committee, General Comment No. 1 (2014) on Article 12: Equal recognition before the law. 19 May 2014, CRPD/C/GC/1.

CRPD Committee, General Comment No. 2 (2014) on Article 9: Accessibility. 22 May 2014, CRPD/C/GC/2.

CRPD Committee, General Comment No. 6 (2018) on equality and non-discrimination. 26 April 2018, CRPD/C/GC/6.

CRPD Committee, List of issues prior to submission of the combined 2nd and 3rd periodic report of Sweden (2018). CRPD/C/SWE/QPR/2-3.

Övriga källor

Arbour, Louise (2006), UN High Commissioner for Human Rights to the Resumed 8th Session of the Ad Hoc Committee on the Convention on the Rights of Persons with Disabilities. New York, 5 december 2006.
<<https://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc8hrcmsg.htm>>

Barnombudsmannen (2016). *Respekt Barn med funktionsnedsättning om samhällets stöd.*

Brottsoffermyndigheten (2016). *Uppdrag om delmål, uppföljning och redovisning inom ramen för "En Strategi för genomförande av funktionshinderpolitiken 2011–2016"*

Brå (2016). *Målsägandes medverkan i rättsprocessen, Rapport 2016:8.*

Domstolsverket (2016). *Sammanställning av enkätsvar 2016.* [Kan begäras ut från Domstolsverket]

Domstolsverket (u.å.). *Domstolen är till för alla.*

European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2015). *Violence against children with disabilities: legislation, policies and programmes in the EU.*

Funktionsrätt Sverige m.fl. (2019). *Respekt för rättigheter? Rapport om hur Sverige lever upp till konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning 2019*.

Funktionsrätt Sverige (2021). *Respekt för rättigheter? – vad har hänt två år senare*.

Mental Disability Advocacy Center (MDAC) (2015). *Access to Justice for Children with Mental Disabilities: project summary report*.

Myndigheten för delaktighet (2016). *Utvärdering och analys av funktionshinderspolitiken 2011–2016 Redovisning av regeringsuppdrag om ett samlat uppföljningssystem för funktionshinderspolitiken*.

Pinhiero, Paulo Sérgio (2005). Independent Expert for the United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children. *World report on violence against children*.

Polismyndigheten (2016). *Slutredovisning av regeringsuppdrag avseende delmål för "En Strategi för genomförande av funktionshinderpolitiken 2011–2016"*.

Polismyndigheten (2022 a), *Barnahus för barn utsatta för våld och övergrepp*, <polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brott-mot-barn/barnahus/> (hämtad 2022-05-03).

Polismyndigheten (2022 b). *Brott mot barn – polisens arbete*. <<https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brott-mot-barn/>> (hämtad 2022-05-06).

Socialdepartementet, Regeringskansliet (2019). *Responses to questions from the UN Committee on the Rights of Persons with Disabilities*.

Socialdepartementet, Regeringen (2021). Regeringsbeslut I:13, *Strategi för systematisk uppföljning av funktionshinderspolitiken under 2021–2031*.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) (2022 a). *Intellektuell funktionsnedsättning, utvecklingsstörning*. <<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/utvecklingsstorning/>> (hämtad 2022-05-16)

Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) (2022 b). *Vad är neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (NPF)?* <<https://www.spsm.se/funktionsnedsattningar/neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/vad-ar-neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar-npf/>> (hämtad 2022-05-16)

- Stiftelsen Allmänna Barnhus; Svedin, Carl Göran, Jonsson, Åsa Landberg, Linda (2016). *Om barn med funktionsnedsättning i Sverige och deras utsatthet för våld och kränkningar*. Stockholm.
- Sveriges Domstolar (2016). *Slutrapport En strategi för genomförande av funktionshinderspolitiken*.
- Sveriges Domstolar (2022 b). *Domstolsverket Kursutbud Ordinarie domare och övriga jurister*.
- Sveriges Domstolar (2022 a). *Våra utbildningar*.
<<https://www.domstol.se/om-sveriges-domstolar/jobba-hos-oss/att-jobba-i-sveriges-domstolar/kompetensutveckling/vara-utbildningar/>>
(hämtad 2022-05-12).
- UNICEF (2013). *Children With Disabilities. State of the World's Children 2013*.
- United Nations Human Rights Special Proceedings (2020). *International Principles and Guidelines on Access to Justice for Persons with Disabilities*.
- World Health Organization (WHO) (2011). *World Report on Disability*.
- Åklagarmyndigheten (2012). *Brott mot barn – Åklagarens barnhandbok*. Utvecklingscentrum, uppdaterad 2019.
- Åklagarmyndigheten (2022). *Barnförhör m.m. Även något om förhör med vuxna med synliga funktionsnedsättningar*. Rättslig vägledning 2022:3, Utvecklingscentrum.

Litteratur

- Arduin, Sarah (2018). 'Art.3 General Principles'. I: Bantekas, Ilias, Stein, Michael Ashley & Anastasiou, Dēmētrēs (red.), *The UN convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*, New York: Oxford University Press. S. 84–105.
- Bantekas, Ilias (2018). 'Art. 7 Children With Disabilities'. I: Bantekas, Ilias, Stein, Michael Ashley & Anastasiou, Dēmētrēs (red.), *The UN convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*, New York: Oxford University Press. S. 198–228.
- Baranger, Aurélie (2017). 'Article 8 [Awareness-Raising]'. I: Della Fina, Valentina, Cera, Rachel & Palmisano, Giuseppe (red.). *The United Nations convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*. Springer s. 213–223.
- Bariffi, Francisco J (2018). 'Art. 8 Awareness-Raising'. I: Bantekas, Ilias, Stein, Michael Ashley & Anastasiou, Dēmētrēs (red.), *The UN convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*, Oxford University Press s. 229–257.
- Bowles Peter V. & Sharman Stefanie J. (2014). 'A Review of the Impact of Different Types of Leading Interview Questions on Child and Adult Witnesses with Intellectual Disabilities'. *Psychiatry, Psychology and Law*, 21:2, 205-217.
- Bring, Ove, Mahoudi, Said & Wrangé, Pål (2014). *Sverige och folkrätten. Femte upplagan*. Nordstedts juridik.
- Broderick, Andrea (2015). *The Long and Winding Road to Equality and Inclusion for Persons with Disabilities*. Intersentia.
- Broderick, Andrea (2017). 'Article 7 [Children with Disabilities]'. I: Della Fina, Valentina, Cera, Rachel & Palmisano, Giuseppe (red.). *The United Nations convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*. Springer s. 195–212.
- Broderick, Andrea & Ferri, Delia (2019). *International and European Disability Law and Policy*. Cambridge University Press.
- Bruce, Anna (2014). *Which Entitlements and for Whom? The Convention on the Rights of Persons with Disabilities and its Ideological Antecedents*. Media-Tryck Lunds universitet.
- Bruce, Anna (2021) 'Konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning: Rättigheten till personlig assistans och särskilt om begreppen 'föräldraansvar', 'egenvård' och 'tillsyn''. I: *SOU 2021:37, bilaga 3*.

- Byrne, Bronagh (2012) 'Minding the Gap? Children with Disabilities and the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities'. In Freeman, Michel (red.) *Law and Childhood Studies: Current Legal Issues Volume 14*. Oxford University Press. S. 419–437.
- Cederborg, Ann-Christin & Lamb, Michael E. (2006). 'How does the legal system respond when children with learning difficulties are victimized?' *Child Abuse & Neglect* 30, s. 537–547.
- Cederborg, Ann-Christin, La Rooy, David, & Lamb, Michael E. (2008). 'Repeated Interviews with Children who have Intellectual Disabilities'. *Journal of Applied Research and Intellectual Disabilities*, 21, 103–113.
- Cederborg, Ann-Christin & Lamb, Michael E (2008). 'Interviewing alleged victims with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52:1, 49-58.
- Cederborg, Ann-Christin, & Gumpert, Clara H. (2010). 'The challenge of assessing credibility when children with intellectual disabilities are alleged victims of abuse'. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 12(2), 125–140.
- Cederborg, Ann-Christin, Hultman, Emma, & La Rooy, David (2012). 'The quality of details when children and youths with intellectual disabilities are interviewed about their abuse experiences'. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 14:2, 113-125.
- Della Fina, Valentina (2017), Article 3 [General Principles]'. I: Della Fina, Valentina, Cera, Rachel & Palmisano, Giuseppe (red.). *The United Nations convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*. Springer s. 119–136.
- Flóvenz, Brynhildur G. (2009), 'The Implementation of the UN Convention and the Development of Economical and Social Rights as Human Rights'. I: Mjöll, Arnardóttir, Oddný & Quinn, Gerard (red.). *The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities European and Scandinavian Perspectives*. Martinus Nijhoff Publishers. S. 257–277.
- Flynn, Eilionóir (2017). 'Article 13 [Access to Justice]'. I: Della Fina, Valentina, Cera, Rachel & Palmisano, Giuseppe (red.). *The United Nations convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*. Springer s. 195–212.
- Flynn, Eilionóir (2018). 'Art. 13 Access to Justice'. I: Bantekas, Ilias, Stein Michael, Ashley & Anastasiou, Dēmētrēs (red.). *The UN convention on the rights of persons with disabilities: a commentary*. Oxford University Press s. 383–401.

- Kayess, Rosemary & French, Phillip (2008). 'Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the Rights of Persons with Disabilities'. *Human Rights Law Review* 8:1. Oxford University Press s. 1–34.
- Lainpelto, Katrin (2014). 'Är en barnneuropsykiatrisk funktionsnedsättning detsamma som en processuell funktionsnedsättning? – Om objektivitet, saklighet och rättstrygghet'. I: Cederborg, Ann-Christin, Warnling-Nerep, Wiweka (red.), *Barnrätt: En antologi*. Nordstedts Juridik, s. 268–288.
- Lainpelto, Katrin, Isaksson, Johan & Lindblad, Frank (2016). 'Does Information About Neuropsychiatric Diagnoses Influence Evaluation of Child Sexual Abuse Allegations?'. *Journal of Child Sex Abuse* 25(3), s. 276–292.
- Lainpelto, Katrin & Lindblad, Frank (2011) 'Sexual Abuse Allegations by Children with Neuropsychiatric Disorders'. *Journal of Child Sexual Abuse*, 20, s. 82–195.
- Linderfalk, Ulf (2020). 'Tolkning av traktaträtten'. I: Linderfalk, Ulf (red). *Folkrätten i ett nötskal*, tredje upplagan. Studentlitteratur s. 95–108.
- Lord, Janet E & Stein, MA (2008). 'The domestic incorporation of human rights law and the United Nations Convention on the rights of persons with disabilities'. *Wash Law Rev* 83 s. 449–479.
- Lord, Janet E, Guernsey, Katherine N, Balfe, Joelle M, Karr, Valerie L & Flowers, Nancy (2012). *Human Rights Yes! Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*.
- Lord, Janet E. (2017). Child Rights Trending: Accommodating Children with Disabilities in the Global Human Rights Framework and US Foreign Policy. *Whittier Journal of Child and Family Advocacy* 16 s. 1–43.
- Mégret, Frederic (2008). 'The Disabilities Convention: Human Rights of Persons with Disabilities or Disability Rights?' *Human Rights Quarterly*, Vol. 30, 2008.
- Nifosi-Sutton, Ingrid (2017). *The protection of Vulnerable Groups under International Human Rights Law*. Routledge.
- Nilsson, Anna (2020). 'Internationella mänskliga rättigheter' I: Linderfalk, Ulf (red). *Folkrätten i ett nötskal*, tredje upplagan. Studentlitteratur s.171–186.
- Sutorius, Helena (2014). *Bevisprövning vid sexualbrott*. (2., omarb. och uppdaterade uppl.) Norstedts juridik.

Rättsfallsförteckning

NJA 1963 s. 555

NJA 1993 s. 616